

PAGESOS, MENESTRALS I RENDISTES

Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana

(1702-1861)

Enric Tello Aragay

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Emili Giralt Raventós

Departament d'Història Contemporània

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Març de 1987

PAGESOS, MENESTRALS I RENDISTES

Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana

(1702-1861)

Volum I

Enric Tello Aragay

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Emili Giralt Raventós

Departament d'Història Contemporània

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Març de 1987

17. Tornem-hi a ser. El memorial de 1768.

Els aires de reforma dels anys seixanta del set-cents no bufaren només de dalt. Encoratjarien també la promoció de nous recursos, memorials i representacions. Alguns d'aquests documents contenien projectes que prenen unes mires d'amplitud molt superior a la municipal. Es parlaria de l'"única contribució" i encara de la supressió del cadastre, es cercaria fer compatible amb l'absolutisme reformista un parcial restabliment de la Diputació del General, seria proposat un síndic de greuges per a tot el Principat... Era ja una vessant il·lustrada, "cultura" i "literària" d'una protesta fins llavors circumscrita a l'àmbit local i protagonitzada pels gremis (204)

Però ni mancaven en aquests projectes referències a la corrupció que regnava en els Ajuntaments i la necessària reforma del règim local, (205) ni la seva aparició va suposar emmurdir "el confús remolí de queixes" atacades a cada localitat, col·lectivament o individual. (206) En 1768 els electors de Cervera redactaren un memorial, tramitat el 1770, que ens permet de comprovar la plena vigència al darrer terç del segle XVIII del programa reivindicatiu que havia estat en els anys quaranta de la il·legal i benevolent confederació gremial.

El signaven vint-i-tres dels electors sorgits dels gremis i col·legis, és a dir tots menys un. Vint-i-quatre anys després de feta la recanació, no resulta gaire fàcil ni segura la identificació dels sotasignants. Només dos ja els havíem vist actuar de síndics gremials en els anys 1742-50. Un és el marescal Pere Fages que vivia en una modesta casa a la travessia davant el convent de Sant Francesc de Paula, i disposava el

1744 d'un patrimoni molt exigü. L'altre era, evidentment, un Josep Mestre a bon segur ja sexagenari o septuagenari que seguia donant brega a primera línia del front plebeu. Deuria ser tot un símbol, més que per la venerable ancianitat (ja n'havíem trobat de diputats gremials entrats en la setantena durant els avalotats anys quaranta) per la seva meritòria constància.

En general, i fins on he pogut determinar la seva identitat, la composició social dels electors de Cervera mantenia el 1768 els trets de la mancomunitat dels gremis un quart de segle abans: força menestrals, uns quants pagesos, algú "artista" o cirurgià.

Jeroni Ortigues mantenia la saga d'aquesta família de teixidors estretament vinculats a la lluita plebea. Rafae] Brach era probablement descendent del sabater Francesc que fou escollit procurador per la confraria de Sant Miquel. (207) Josep Fabregat, que tindria llavors uns quaranta anys, hauria personificat idèntica continuïtat del seu pare Magí, ferrer i síndic del gremi de Sant Joan i Sant Eloi. Nicolau Pinós comptava ja seixanta anys i era un mestre sabater fill del pagès homònim del carrer Major. (208) A la mateixa artèria central de la ciutat vivien el cirurgià Ramon Colomer i el també elector Francesc Esplugues, probable descendent del pagès Isidre, ja mort quan es feu el cadastre, i de la seva vídua Anna Maria.

Altres signataris eren el teixidor Nicolau Granell del carrer d'Agramunt, de quaranta-quatre anys, i el pagès Andreu Guiu que vivia al mateix carrer i tenia la mateixa edat el 1768. Ramon Vilaseca en tindria quaranta-nou i en el cadastre de 1744 hi apareixia com a jornaler residint al carrer Major.

Joan Rossines, pagès, havia viscut al carrer de Barcelona. Joan Armengol podria haver estat un sabater del carrer Major i Josep Comas sastre del carrer del call. L'adroguer Joaquim Pomés seria, amb molta probabilitat, un dels fills del notari Francesc Pomés del carrer Major. (209)

Tots els altres vuit són encara d'identificació més difícil i insegura: Francesc Pujaló, Francesc Pont, Pere Nosbens, Antoni de Malet, Francesc Farré, Magí Aula, Antoni Argelich, Antoni Alcover. (210) Malgrat ser una cala incompleta i dubtosa en alguns casos, la impressió que domina resulta, al cap i a la fi, molt a to amb el contingut del memorial.

Comparat amb els de finals del regnat de Felip V, el discurs havia perdut lògicament la omnipresència del record del conflicte successori. També havia minvat la retòrica barroca, guanyant en canvi força i mordacitat. Però totes aquestes alteracions de forma no havien canviat la substància programàtica del contingut.

Les patètiques declaracions de filipisme popular traït ja no eren del cas, però la recusació del règim municipal de regiduries vitalícies que -com no- encapçalava la llista de greuges, es retrotreia al primer dia d'aplicada la Nova Planta (211):

"...desde el año de 1716, hasta el presente, en que ha estado á cargo de los Regidores el gobierno Político, y Administracion de los Propios, y Rentas del Comun... no se ha experimentado Justicia, Piedad, aplicación al bien publico; ni nada que pueda ser loable á el Instituto de su creación ..."

Els electors sortits dels gremis seguien considerant-se els representants legítims i vertaders del Comú de la ciutat, indegudament atesos en llurs justes reclamacions:

"...aunque en todos tiempos... ha recurrido este Comun â V.M. y Tribunales..., y han dado las providencias que han estimado convenientes no han producido en este Ayuntamiento el fin que se esperaba..."

La cultura del reialisme tradicional seguia impregnant la protesta, que sol.licitava l'emparança d'un monarca que no podia estar assabentat del malgovern dels seus ministres incapaços -ben al contrari d'ell- d'exercir la pietat. Sense les connotacions específicament "filipistes" d'abans, seguien considerant-se "fidelíssims vassalls":

"y todo es causa para implorar la soberana Proteccion de V.M. â fin que enterado suscintamente de los motivos de queja, que asisten â este vecindario contra la conducta de su Ayuntamiento... tome la Piedad de V.M. las determinaciones que le dicten su Justicia, y paternal amor â estos sus fidelísimos vassallos."

Els mateixos anys separen aquest text de la primera restauració de Ferran VII i de la Pau de l'Hàia, del decret de Nova Planta i dels aixecaments reialistes del trienni liberal. La mentalitat sincerament reialista que expressa ja contrastava en el darrer terç del segle XVIII amb el to il.lustrat dels memorials i projectes de més volada, redactats generalment per lleials servidors del govern amb experiència directa dintre de l'administració borbònica.

Els plans de reforma d'aquests il.lustres personatges par

tien de l'Estat absolut com una dada inqüestionable a la que calia supeditar qualsevol canvi, i a la vegada el seu discurs no destil.lava ja la ingenuïtat del reialisme tradicional. Eren conscients del paper de l'aquiescència dels súbdits en la perpetuació de l'ordre polític en el que s'integraven, però de l'interior de l'Estat estant en feien referència en termes més realistes: com a exercici d'encanteri teatral, per exemple. El projecte que proposava restablir la Diputació del General per encomanar-li tasques de la recaptació de tributs argüia que així es feia un gran servei al monarca, ja que (212):

"...libre S. Magd. de la mecánica en el cuidado de la exaccion... quedará su conciencia exonerada, no tan sólo n el acierto de elegir a los sugetos de integridad que lo administran, sino (y lo que es más) de sus insultos, extorsiones, y tropelías, que no siendo muy impropias a los que se destinan a semejantes cargos, por ser generalmente de la estofa cuya calidad V. Exa. no ignora. Argüirá V. Exa. la quietud que redundá al Rey, viéndose libre de la cuenta, que a Dios deverá darle por los excessos, que practican éstos".

És obvi que el rei absolut no havia de donar comptes només a Déu, ni era la salvació de la seva ànima allò que preocupava el redactor de la proposta. Es tractava d'evitar que la crònica i escandalosa corrupció en l'administració dels tributs i les finances de l'absolutisme pogués finalment malmetre la força conservadora del propi mite reialista.

Perquè l'entestament popular a creure en l'essencial bondat del distant monarca, oposada a l'iniquitat dels seus funcionaris l'"estofa" dels quals coneixen prou d'aprop, col.labora-

va certament a perpetuar la monarquia absoluta. Però, a la vegada, de les raons pròpies d'aquell reialisme se'n desprenien, malgrat la seva "ingenuïtat" política a escala de tot el regne, propostes d'abast local força més radicals que les dels refor_mistes il·lustrats. No es tracta d'una paradoxa: al cap i a la fi la cultura política reialista era pre-absolutista i els seus portadors no estaven relligats amb el poder -com els il·lustrats reformistes- per múltiples complicitats i interes_s. (213)

Les inveterades corrupteles de l'administració local eren només un motiu addicional en els projectes de reforma d'origen il·lustrat, citats per adobar la pertinença d'un pla que, pru_dentment, sempre deixava en silenci la possibilitat d'estendre la lògica reformadora més enllà de l'específic assumpte per ells considerat. En aquest sentit eren més parcials i limitats que els memorials plebeus alimentats pel reialisme tradicional-popular: el que volia restablir la Diputació pretenia purament fer menys irregular el repartiment de les contribucions fiscals deixant-la en mans de catalans (però catalans eren, al capd_vall, els corromputs regidors dels ajuntaments); Romà i Rossell simplement volia obrir amb la seva sindicatura dels greuges un conducte "provincialista" al permanent (i sota el seu punt de vista caòtic i ineficaç) barbolleig de queixes, capaç de donar-los coherència sota paràmetres il·lustrats.

En canvi, per als electors plebeus de Cervera l'escandalo_sa perversió en l'exercici del govern local era l'argument més contundent per proposar un canvi polític global, encara que d'abast local: la supressió de l'ànima mateixa del règim muni

cipal borbònic a les ciutats cap de corregiment, els ajuntaments de regidors vitalicis. Per imprecisa que fos, l'alternativa que perfilaven implicava la participació popular en la gestió dels afers públics comuns; comportava, doncs, una certa noció representativa, de "democràcia" primigènia i directa, malgrat que la cultura política reialista mai ho formulés en aquests termes:

"Empezó este Ayuntamiento en el manejo de los caudales del comun á que se hiciesen las quantas de los mismos por sugetos que nombraban, sin que interviniesen las cofradías ô Gremios; como interesantes sabían estos muy bien... que los Propios y rentas... eran mas que suficientes, como lo son oy bien administradas, para pagar las pensiones devengadas, y corrientes, y no obstante en el año de 1717 pretextó lo contrario..."

El vell assumpte del deute de la ciutat i l'incumpliment de la moratòria reial era encara, per tant, el millor testimoni que davant les autoritats superiors donava versemblança a les acusacions dels veïns. Els gremis, representants del "comú" contribuent, coneixien bé la totalitat dels drets que tocava pagar als seus confreres, i fins on haguessin pogut allargar de no ser il·lícitament desviats per uns regidors que, lògicament, tenien gran interès en evitar l'ataüllament plebeu. Tot el contrari dels magistrats allunyats de la població:

"El atender esta obligacion motivó introducir causa por el comun contra el Ayuntamiento en la Real Audiencia de Barcelona en 1742, y resultando la providencia de que diese quantas, lo executó ante quienes eran

faltos del conocimiento de sus excesivas datas, y exámenes correspondientes, y con todo resultó el Ayuntamiento deudor en ca torce mil setecientas noventa y dos libras, onze sueldos, y nueve dineros..."

Era només una setena part de la suma denunciada pel "comú" (i notem-ne la vindicació). Ferran VI encara condonaria els regidors cerverins més de la meitat de la defraudació, quedant "descoberts" en 6.992 lliures. Per petita que fos la quantitat, comparada amb la trobada per persones no "mancades del necessari coneixement" dels comptes reals, validava els malpensats recels dels veïns: "si la administracion huviera sido tan legal como debiera ser, estaría el Comun libre de sus Acrehedores, y del derecho que llaman de Quistia..."

I aquí trobem la primera novetat de la llista reivindicativa dels anys seixanta del segle XVIII en comparació amb la de vint anys enrera. La quístia municipal podia haver estat un impost tolerable, mercès a l'exceptcional franquesa de delme i primícia, abans de 1716. Però el cadastre havia més que doblat la tributació dels habitants de Cervera. Si aleshores s'alçaven veus per suprimir el cadastre (214), ¿Per què no esmerçar esforços en assajar la supressió, més realitzable, de la quístia de Cervera?:

"Que haviendose practicado para la libertad, y cesacion del arbitro derecho de Quistia quanto ha sido dable, para beneficiar en ello al vecindario de un Yugo que le tiene oprimido, y que el salir de el sería una de sus felicidades, siendo la conducta de este Ayuntamiento la que constantemente trabaja en que no se verifique, porque les im

porta â sus fines se conserve este tributo; y no ay fuerza y prepotencia con que los sobstienenen."

Altre cop els privilegis eren una divisòria entre el "comú" i l'Ajuntament. Privilegi, al cap i a la fi, havia estat la concessió del feudal dret de quísita "a la ciutat". Però de la pila de gràcies reials custodiades a l'arxiu els governants es servien dels que els afavorien mentre deixaven "suspesos" i "derogats" els altres:

"...las Franquicias y Privilegios que han merecido â los Reyes, y singulares del glorioso magnanimo Padre de V. M. en memoria de la fidelidad con que le amaron, estan siendo derogados ,como supendidos, porque si bien deben los Regidores observarlos, y defenderlos, como credito de lo que han merecido sus vecinos y moradores, son los mayores enemigos con el fin de denigrar y maltratar particularidades, que por el motivo de ella se hacen mas loables."

El mite realista autòcton, amb la seva particular inflexió històrica filipista, seguia per tant políticament vigent el 1768 entre la pleb de Cervera.

Una altra manifestació d'aquesta pugna entre privilegis locals oposats era la vella discussió entorn el dret d'estanc municipal de pesca salada i vi blanc. El 1750 s'havia prorrogat per vint anys més la concessió feta a favor dels regidors, i el memorial demanava que la porpera renovació de 1770 fos denegada.

Entre les addicions més recents a aquells greuges tradicionals n'hi havia que entraven ara en assumptes alhora fiscals

i religiosos. El regidor degà, don Francesc de Niubó, era acusat de llançar-se a fer reformes capricioses a l'església parroquial de Santa Maria -com enderrocar-hi el cor- només per poder cobrar com a obrer major una nova imposició al veïnat. Motiu pel qual sol·licitaven que "se les prohiba sin acuerdo del Comun y Parroco, practicar las ocurrencias de demoliciones, obras y mutaciones", i també que s'aturessin les obres en curs "si la piedad de V. M.... se conduce de la opresion en que se les tiene".

L'altra qüestió del mateix ordre afectava la fundació pia feta el 1752 pel mercader Antoni Martínez, a l'antiga seu dels hospitalers de Sant Joan, per instal·lar-hi un convent de monges. (215) El fundador havia nascut a Solsona el 1674 i s'establí com a botiguer a Cervera a començaments del segle XVIII, abastint els sectors benestants i rendistes de la ciutat de tota mena de passamaneries i altres objectes d'ostentació. (216) Va reunir-hi un patrimoni que el 1744 el col·locava en el lloc tercer entre els propietaris de terra (49 has.), i en el sisè considerat el valor de tots els béns immobles i censals confessats al cadastre.

La idea de llegar-lo a una obra pietosa ja venia de 1729, però no es concretaria fins el 1752. El matrimoni Martínez no menà patrons de la fundació els regidors de la ciutat -gest que expressa les seves inclinacions en el conflicte permanent que els enfrontava als veïns plebeus- i, després, aquests canvien el destí previst pel d'un col·legi femení.

Aquesta decisió motivaria un plet davant l'Audiència pro

mogut pel convent de Sant Agustí, que al·legava una donació a la seva comunitat posterior a la fundació patronejada pels regidors. Finalment, el 1784 el Consell de Castella avalaria l'Ajuntament i el seu Colegio Real de Niñas Educandas. (217) Però el 1768 encara no s'havia sentenciat l'afer, i els regidors disposaven entre tant de la copiosa renda de la fundació Martínez. (218) El memorial plebeu exigia que

"...el Ayuntamiento dé cuenta de ella con cargo y Data desde octubre de 1752 hasta el presente..., y que lo sobrante despues de purificada justificacion se deposite en parte mas segura para lo que se decida en Justicia segun la voluntad del Testador."

¿Tercejaven en la qüestió per polititzar un litigi purament religiós? Al marge de la clara vessant crematística de l'assumpte, les nocions de bé públic i mal govern d'una pleb reialista no aïllaven l'esfera religiosa com un afer merament privat. I és que, de fet, no era en cap sentit una qüestió merament privada, ni per a la institució eclesiàstica i la seva jerarquia, ni pels diversos ordes religiosos rivals, ni per l'Ajuntament i el conjunt dels feligresos veïns i confreres.

La randa final del memorial situava al mateix pla les demanes antifiscals, polítiques, contra la corrupció administrativa i de matèria religiosa: satisfacció dels creditors de la ciutat, abolicció dels "tributs indeguts", observància dels reials privilegis, l'"opressió sepultada" i "la Iglesia en su ser..." A més, els destins oposats per a la fundació predicats per cada bàndol tenien certes connotacions de classe: dedicar uns béns "públics" a un col·legi per educar senyoretetes de ca-

ses benestants i rendistes (i contribuïnt així a la reproducció social i patrimonial de les mateixes amb recursos externs), o bé a un convent també femení, d'accés no tant restrictiu, les obres caritatives del qual tindrien almenys un abast social més ample.

Una divisòria semblant es produïa en un altre litigi completament diferent: el problema de l'aigua. Els gremis denunciaven les traves que, segons ells, posaven els regidors al projecte promogut pel cantó plebeu de construir una presa al riu Ondara "para los regadios de las hortalizas y predios que posehen"; i demanaven, doncs, que

"...se ordene su execucion, desatendiendo por engañoza la proposicion que ha hecno este Ayuntamiento al supremo Consejo de Castilla, significando se le vulneraban sus regalias para cohonestar la licencia que le pidieron y se les dio de gastar del dinero del Comun..."

Aquells impediments que posaven els regidors no provenien només per tractar-se d'un projecte plebeu, ni per afectar el domini sobre les aigües que els reis havien cedit a la ciutat i ells entenien com a propi, o per tocar la caixa de cabals del clavari. Hi havia encara una altra raó. Tenien, com veurem a l'apartat següent, un altre propòsit en matèria d'aigües: subministrar aigua corrent als casalicis i palaus del centre de la ciutat.

Per fi, la cloenda del memorial tornava a la primera divisa del moviment plebeu de Cervera al llarg de tot el segle XVIII, abolir la perennitat d'uns cobdiciosos administradors

que -segons els agremiats- ni mereixien el títol d'autèntics governants:

"...haviendose experimentado los perjui-
cios notorios... en el gobierno perpetuo
de los Regidores, haciendose Despóticos en
lo que solo son Administradores que no mi
ran mas que agravar al Publico..."

Després d'un quart de segle de demanar el mateix, el codi-
cil final ja deixava entreveure uns plebeus escaldats, que no
fluixejaven però en la protesta:

"...que de las sabias, y arregladas dis-
posiciones del Supremo y Real Consejo de
Castilla no se ha conseguido el fin â que
se han encaminado. Que siempre han procu-
rado engañar â la superioridad en sus re-
presentaciones y recursos, executandolos
ocultamente para correr solos en su inten-
to, sin que este abatido Común antes, ni
despues sea oido, como en todo van expues-
tos sus intereses..., de modo que si la
piadosa y justa consideracion de V. M. no
manda extinguir la perpetuidad del gobier-
no de los Regidores, seran los comunes de
esta Ciudad el objeto de la maior miseria
..."

Però recelant de la probable esterilitat política del nou
memorial en aquest aspecte, afegien una aspiració menor i
més pragmàtica: "...y quando sea intencion de V. M. siga este
gobierno por motivos en que no entramos, obre su Real Clemen-
cia en mandar una residencia graciosa en sus costos, para este
Común..." (219)

18. La Junta de Propis i els regidors en el darrer quart del segle (o la baralla de mai acabar).

En el darrer quart del segle XVIII es produiria un interesant resultat de la conflictivitat social local: la formació de Juntes que, primer a escala municipal, després corregimental i finalment a tot el Principat, havien de subsanar les endèmiques deficiències de l'administració absolutista il·lustrada. És un tret nou i important, perquè culmina el procés de reforma del municipi borbònic pel procediment de mantenir obstinadament el principi de les regiduries vitalícies de nomenament superior, i amb prelació aristocràtica, però anar-hi adjuntant alhora successius càrrecs electius destinats a controlar els seus excessos.

De totes aquelles reformes, la institució de les Juntes serà la més profunda, car suposava introduir un canal de participació gairebé directe en l'administració comunal, semblant al demanat incansablement pels gremis al llarg de seixanta anys. (220) Si més no en el cas de Cervera, no hi ha dubte que la formació de la Junta fou una conquesta tardana de la tosuda lluita plebea. A la sessió del Consell de la ciutat celebrada el 10 de mars de 1778 els regidors haurien d'acordar (221):

"...en fuerza de la carta orden del Supremo Consejo... mandando se evacue dentro el termino de dos meses el Informe sobre el Derecho de la Quistia, y conociendo quan propensos estan todos..., y inclinados al alivio del Pueblo teniendo presente las intenciones de su Magestad para cortar disputas y lograr el fin â que aspiramos...

...fue... resuelto... que se Juntasen los Gremios, y aquellos que sean igualmente interessados aunque no sean de Gremio para que estos de diez en diez de los que asistan contribuyentes al Derecho de Quistia nombren uno para concurrir â una Junta... â fin de que en nombre del Pueblo expliquen, y manifiesten al Ayuntamiento sus deseos, y intenciones sobre este particular..."

Quatre dies després el corregidor autoritzava "que se Juntassen los gremios... como no se trate de otro assumpto que el explicado en dicha resolución" i, naturalment, amb assistència de l'autoritat governativa. Un representant per cada deu contribuents era certament una assemblea prou multitudinària i plural. (222) Va aplegar-se per primer cop el diumenge 30 de mars, i un testimoni d'excepció anotaria en el seu manuscrit el detall significatiu de la prevenció amb què inaguraren aquesta innovació els regidors vitalicis (223):

"...assistint â dita Junta los Regidores en forma de Ajuntament, estant en la cabecera de la sala tots seguits, sense mesclari ningun altre de la junta, no obstant de haveri Sacerdotes, Catedraticos, etc."

L'Ajuntament i una representació molt àmplia dels veïns, per fi, doncs, cara a cara. La relació, establerta en el moment d'instuir-la, entre la Junta i la quística s'ha d'entendre en un sentit polític ample: cada veí contribuent a les finances del Comú tindria el dret d'estar representat en aquesta assemblea destinada, justament, a fiscalitzar qualsevol afer que tingués a veure amb l'ús d'aquells cabdals comunitaris.

"Propis" eren, de forma precisa, els béns originàriament col·lectius que amb el temps havien passat a mans de la corporació municipal. (224) Per medi de la Junta els veïns en recuperaven ara un cert control, i sobre els "arbitris" o impostos comunals. No deixa de ser il·lustratiu que aquesta denominació -Junta de Propis i Arbitris- fos tothora sinònima de la idea d'una nova encomunió o "ajuntament" dels gremis, per molt que la normativa dels reformistes il·lustrats hagués reglamentat una representació per a cada deu veïns individuals contribuents.

L'acceptió gairebé il·limitada de les seves competències -tot allò que suposés tocar diners comuns- s'aniria imposant de fet, no sense resistència dels regidors. A la primera sessió de la primavera del 1778 es va retre comptes del balanç dels tres primers mesos de l'any, i es tractaren els preus de la carn i les negociacions amb la Comunitat de Preveres com a representant de tots els creditors del Comú.

La tradicional obertura al ramat comunal dels rostolls i els pàmpols seria un altre problema a tocar, motivat pels primers intents contradictoris dels legisladors il·lustrats encaminats a "protegir" la propietat privada d'aquelles "servituds" col·lectives. (225) Els augments del cadastre i altres contribucions pel setge de Gibraltar (1779-82), o els efectes de la creació del Banc de Sant Carles sobre els béns desamortitzats -censals generalment- de les obres pietoses i benèfiques, foren altres qüestions d'aquest ordre tractades aquells anys.

Però el conflicte principal sembla haver girat entorn de l'aigua. Quan el 1778 Andreu de Massot, barò del Bollidor i

d'Oriola, fou nomenat regidor perpetu, va proposar-se dur a terme el projecte municipal de conduir aigua corrent al centre de la ciutat. Les prospeccions tingueren èxit a Vergós Guerrejat, prop del naixement del riu Sió, on va trobar-se un manantial abundós i prou aprop per poder-se assumir el cost de portar-ne l'aigua.

Això va generar un plet amb els veïns dels pobles de Montpalau i Vergós Guerrejat, i amb la casa de Sabater que era seiyora jurisdiccional del lloc. Però la batllia d'aigües del patrimoni reial va donar l'establiment a la ciutat de Cervera el 1782, arbitrant una concòrdia amb els pobles afectats. Aleshores s'esdevingué el problema de costejar les 75.000 lliures en què fou pressupostada l'obra.

Massot proposaria emprar-hi els béns de propis, el producte de la quística, els rèdits sobrants de la Fundació Martíner i els ingressos d'un nou arbitri de tres diners per lliura a imposar sobre la venda de carn. Va trobar-se, com era d'esperar, amb la decidida oposició de l'altra part de la ciutat partidària -com ja sabem pel memorial de 1768- d'un projecte alternatiu: l'extensió dels recs de l'Ondara amb la construcció d'una nova presa. (226)

Per molt que l'il.lustre baró presentés els seus oponents guiats per l'enveja de la glòria aliena, i el "populatxo" que movien agitat pels seus capricis irracionals, i per les quimèriques promeses d'"alliberaments" que aquells hi sembraven "per fer gent" (227), el fet és que la disjuntiva presentava un segell de classe. Els pagesos, i els altres posseïdors de terres per regar a la plana de l'Ondara, preferien seguir fent ús de

les tradicionals cisternes domèstiques i anteposar un destí al capdavall més productiu dels limitats recursos del Comú.

Andreu de Massot obtindria, a canvi dels serveis com a historiador i enquestador proporcionats a don Francisco de Zamora, el seu ajut com a oïdor de l'Audiència a les varies causes que es veieren a Reial Acord. (228) Però malgrat aquest bescanvi d'història i geografia per favor polític, la qüestió restaria paralitzada en els termes que ell mateix exposaria a la resposta de Cervera a l'oïdor Zamora, signada el 1789 poc abans de morir (229):

"Para mejorar el Pais... no se sabe que se haya hecho otros pensamientos que el de hacer una resclosa o represa en el rio para mejorar los riegos, y el de conducir a esta Ciudad un manantial de aguas dulces para abastecer la Ciudad... Ni uno ni otro de estos pensamientos se ha hasta ahora verificado, a causa de las particulares contradicciones que han tenido; de modo que el de la fábrica de la resclosa parece que ya está enteramente olvidado, sin embargo de considerarse muy útil e importante; y el de la conducción del manantial está en el dia debatiéndose ante el Consejo Supremo de Castilla..."

Entre tant la dinàmica de la Junta vorejava ja els problemàtics límits de les seves atribucions. El 28 de setembre de 1782 l'Ajuntament discutiria, per exemple, "si la Junta deu tenir vot en assumptes de coses no tocants â gastos ni â Propis ni arbitres" (230) El pretexte que havia fet saltar la gúspira era molt menys important que el problema polític formal: la construcció d'unes noves presons. Hi havia varis pro

jectes per trametre a l'aprobació del consell de Castella, i el regidor degà don Francesc de Niubó havia convençut prèviament els seus compatricis de no consultar la Junta. L'argument fou que "en todo caso parece podrá usar de sus facultades cuando venga el caso de pagar lo que costasen..." (231)

Però aquest cop el corregidor -i això és una important no vetat en relació als anys quaranta del mateix segle- va protestar enérgicament davant l'Ajuntament. Digué el tinent coronel d'infanteria don Juan Antonio Pérez (232):

"...no considero que la Junta... dexe de tener voto para qualesquiera de los Asuntos que se determinen. Por cuyo motivo protesto desde ahora y para en lo successivo qualquiera determinación se tome sin el consentimiento y voto de la Junta siempre que el caudal hayga de salir de los Propios y Arbitrios."

A la pràctica, això volia dir conferir a la Junta atribucions gairebé universals en el govern local. ¿Quina decisió important de l'Ajuntament no hauria de tenir finalment conseqüències, encara que fossin mediades i diferides, sobre la hisenda comunal? La polèmica que va esclatar en el Consell plantejava obertament la qüestió de fons -qui representava vertaderament la ciutat-, i el regidor degà va tallar-la proposant de consultar la superioritat sobre el particular.

Dos mesos després tornava a saltar la mateixa llebre per un altre cantó: "lo representar qui deu cobrar las rendas de la ciutat, si es la Junta sola, ó esta y lo Ajuntament!" (233) D'ataüllar les despeses comunals la Junta pretenia, doncs, passar a controlar en exclussiva el cobrament i repartiment dels

ingressos: en altres paraules, desplaçar del tot els regidors, substituir-los en totes les funcions importants, reservant-los-hi només les honorífiques.

L'antic binomi del poder absolutista a nivell local, instaurat el 1716 per la Nova Planta (corregidor-regidors), estava donant pas a una altra dualitat: Ajuntament-Junta de Propis, sota l'arbitratge d'un corregidor militar que s'inclinava ara sovint pel cantó plebeu. La Junta, ideada al principi com a contrapès al poder abans localment omnímode dels regidors, anava envaïnt pacientment el seu terreny. El contrapoder aspirava a fagocitar el poder. Però, en els paràmetres de la cultura política del reialisme plebeu, això no suposava una revolució, sinó la restauració de l'antic bon ordre de les coses.

Les dues institucions contraposades representaven també dos principis oposats de legitimació política: el que venia de dalt a baix, portant la "tirania" i el "despotisme" a la població; i el que sorgia de baix, d'una democràcia veïnal i plebea sense nom.

La força amb què arrelaria aquest nou principi representat per aquelles Juntes (que ja no eren només de ciutadans "visibles") es palesarà trenta anys després, en el paper polític de primer ordre que havien de jugar arran de la invasió napoleònica: assumir directament la sobirania d'un absolutisme fallit davant un estat burgès expansionista. (234)

I a la vegada, la manca d'una autoconsciència clara d'aquella democràcia comunal primigènia; la seva circumscripció estrictament local; i la seva contradictòria legitimació reialista, amb les corresponents seqüeles políticament inhibidores

dels seus mites, ¿no tindran molt a veure amb les restauracions absolutistes subsequents? ¿no expliquen força coses de la cadena de desencisos enfront un absolutisme moribund i un liberalisme antiplebeu que acabarà nodrint les guerres civils del segle XIX?

QUAN ELS POBRES APEL.LAVEN AL FISC. EL MANIFEST I EL CADASTRE
A CERVERA.

1. La quística arbitrària i el llibre del manifest.
2. El cadastre: recruament fiscal i ambigüitat dels privilegis.
3. "Que tots contribueixin, i els pobres siguin menys gravats, com és la Reial Voluntat..."
4. Del Corregidor a l'Intendent: despotisme i paternalisme polític.
5. Qui paga l'"apeo", qui cobra el cadastre.
6. La resistència dels poderosos.
7. Per fi, el cadastre-manifest.
8. Vells i nous procediments: preus de les terres, lloguers de les cases, rendes i censals.
9. La Universitat de rerafons: les aules de gramàtica i les exempcions dels acadèmics.
10. "Un jou que oprimeix el veïnat". Les protestes contra la fiscalitat directa en el darrer terç del segle XVIII.

1. La quística arbitrària i el llibre del manifest.

Els cadastres són considerats generalment, i amb tota raó, uns instruments de la submissió pagesa. Però tot i compartir aquest criteri, Marc Bloch observava que de vegades, cap a fi-nal de l'Antic Règim, la principal oposició a la realització de noves recanacions de terres provenia sobretot dels privilegiats i grans contribuents, mentre els pobres esdevenien aliats dels intendants i "geòmetres" reials. (1) Aquesta és també la història de la confecció a Cervera, l'any 1744, d'allò que a partir d'ara en diré "cadastre-manifest": un voluminós manuscrit en el que es basaria el repartiment regular dels impostos directes, tant reials com municipals, fins a la guerra del francès.

La reconversió en impost comunal de l'antiga quística senyorial del rei ja ha estat tractada en la secció primera d'aquest treball. (2) Aquesta càrrega fiscal directa suposaria a Cervera l'existència al llarg de cinc segles d'una cadastració local continuada, que donaria lloc a una sèrie documental comparable als fons d'estimes o compoix del Llenguadoc, Provença i altres zones. (3) Hi ha un mínim de trenta-sis manifestos conservats a l'AHCC, dotze d'ells complets: vuit del segle XIV, tretze del XV, vuit del XVI, cinc del XVII i dos del segle XVIII. El cadastre reial i alhora manifest municipal del 1744 pot considerar-se el darrer d'aquesta pràctica multiseular, i encara va allargar la seva vigència fins entrat el segle XIX mitjançant un sistema força acurat d'enregistrar les mutacions esdevingudes. (4)

L'"arbitrarietat" de la quístia va mantenir-se després de reconvertida en dret comunal, i així ho reivindicava clarament el nou ajuntament borbònic davant la publicació de la Nova Planta (5):

"Para la inteligencia del estado de la Ciudad se á de suponer que sus productos concisten en una Quistia arbitraria, pudiendose aumentar, o disminuir, el contingente de cada uno de los contribuyentes segun las ocurrencias; porque habiendo sido propietarios de aquella unos cavalleros particulares teniendo esta libertad, la tiene tambien la ciudad, transfiriendose el dominio con todas sus circunstancias, como parece de los Autos de la compra que paran en los Archivos de la Ciudad".

En efecte, sabem que el manifest distingua en el segle XIV entre béns immobles, anomenats siti, i béns mobles: bestiar, vi i el safrà que servia com a fons de reserva patrimonial per garantir o concedir préstecs tot sortejant la prohibició d'usures. (6) Uns i altres s'estimaven en metàl·lic per poder-les agregar a una base imposable a la qual aplicar després la quota anual variable. El 1333, per exemple, els béns mobles pagarien quatre diners per lliura, i el siti dos (un 1,67 i 0,83% respectivament). En canvi, el 1622 i 1663 seria d'un diner per lliura, i el 1654 d'un diner i mig. (7)

A la darrera d'aquestes dates s'afegiria però un tall extraordinari que encara va incrementar la taxa en mig diner per lliura, i la crònica insolvència d'una paeria endeutada obligaria a recórrer sovint a l'expedient dels talls. (8) Això fa pensar, doncs, en l'establiment de fet d'una certa consuetud

comunitària en l'import regular de la quístita, per ultrapassar la qual els paers haurien de recórrer a un suplement extraordinari en concepte de tall.

Aquest límit costumari de l'import recaptat anualment sembla haver-se estabilitzat força al voltant de les dues mil lliures, amb un marge de variació de cinc-centes. (9) A l'enquesta feta el 1716 amb motiu de la imposició del cadastre borbònic la paeria declararia unes entrades comunes per aquest concepte de mil sis-centes lliures, però el 1719 foren de 2.162, i de 2.057 el 1743. (10)

L'aliança de la comunitat de Cervera amb Felip V no va impedir, com ja sabem, la introducció a la població del nou cadastre reial, tot i que l'import restès a la pròpia ciutat per subvenir una part de les despeses de l'obra de la Universitat. Això doblaria de sobte la fiscalitat directa, i produïria una situació que havia de resultar compromesa a la llarga: a partir del 1716 funcionaven a Cervera dos cadastres paral·lels, el manifest per la quístita i el cadastre pròpiament dit pels impostos del rei. Però els pagadors, i els béns pels que tribuaven, eren els mateixos.

2. El cadastre: recruament fiscal i ambigüitat dels privilegis.

Segons Frederic Vila, els diputats Roca i Ganyet haurien aconseguit de la Hisenda reial una rebaixa a la meitat de les contribucions assignades a la ciutat de Cervera, valent-se de

la influència del duc de Veraguas amb qui haurien coincidit a Daroca. (11) El decret fundacional de l'"Atenes borbònica", signat el 17 d'agost de 1717 per Felip V, al·ludia a dita franquesa a l'hora d'explotar teatralment la destinació del cadastre cerverí a l'obra d'aquella Universitat:

"...ha de contribuir tambien con una porción competente á sus fuerzas la misma ciudad de Cervera. Y para que mejor lo pueda hacer, aunque antes de ahora la he hecho gracia, y remision de la mitad de las contribuciones que se la repartieron; ahora se la repito de todas por el espacio de veinte años..."

Era una martingala de prestidigitació política. Fou l'estat absolutista qui decidí bastir a Cervera la seva real i pontifícia universitat. Pels pagadors, ben poca diferència hi havia en què la nova contribució que els imposaven s'estalviés un viatge d'anada i tornada a la capital. El propi Ajuntament de la ciutat ho escriurà amb totes les lletres anys després, tot replicant l'acusació d'incompliment d'aquella clàusula que els feien els gremis (12):

"Es verdad que en la real cedula de la ereccion de la P. y Real Universidad literaria se refiere en su prelude la clausula citada... pero esto no fue mas que narrativa por no constar haya tenido la Ciudad Real despacho para semejante Gracia..."

Però si no va haver-hi mai a Cervera un veritable enfranquiment del cadastre, ¿quina versemblança presenta la pretesa rebaixa a la meitat de la quota corresponent a la ciutat? Els propis regidors que titllaren de "narrativa" la concessió real

no deixarien de recordar, arribada l'hora de demanar la prorrogació de l'"exempció" del cadastre, que "antes le tenia (el rei) hecho remisión de la mitad de ellas (les contribucions)." (13)

La primera "conmutació" del cadastre ceriverí fou per l'espai de dotze anys a canvi de pagar 29.000 lliures per a la fàbrica de la Universitat, és a dir 2.417 lliures l'any. (14) Després, en la pròrroga atorgada el 1731 per espai de vint-i-cinc anys l'import era ja de 3.000 lliures, i continuaria essent-ho en la del 1755 i successives.

Manquen estudis de conjunt sobre el repartiment interterritorial de la reforma i alhora càstig fiscal que suposaria la introducció del cadastre borbònic. Segons dades de Matilla Tascón emprades per Joan Mercader la contribució cadastral de tot el Principat hauria importat inicialment 1.473.225 lliures. (15) Amb una població catalana de 407.000 habitants el 1718, això representarien 3,62 lliures a l'any per habitant. Però aviat es reconegué la desmesura de l'import, i el 1723 -ensems que la convocatòria de l'Assemblea de procuradors reunida aquell any per la Intendència (16)- la xifra fou rebaixada a 1.260.000 lliures, 3,09 lliures de mitjana per habitant.

L'estudi fet per Joaquim Nadal i Farreras en el cas de Girona demostra que ja de bon principi els pagaments reals foren inferiors a aquelles quantitats globals. El 1716 s'imposà a la ciutat un import d'11.500 lliures, però baixaren a 8.500 l'any següent. Amb una població de 4.473 habitants el 1718, això representava una mitjana d'1,9 lliures aquell any. (17)

Les 2.417 lliures del cadastre a Cervera representarien el 1718 per als 2.112 habitants de la ciutat 1,14 lliures de mitjana. (18) ¿Avala aquesta comparació la pretensió dels síndics cerverins a la cort de Madrid d'haver aconseguit una rebaixa a la meitat de la quota del cadastre? Però el fet resta encara massa confús per poder determinar si va tractar-se de quelcom més substantiu que la mera escenificació política (del rei davant els cerverins, dels síndics davant els veïns que sufragaven el seu dispendi).

Cal tenir en compte que el 1730 l'import de Cervera s'apujaria a 3.000 lliures, un augment del 24% mentre la tendència a tot el Principat havia estat un ajust a la baixa els primers moments, i la fossilització de la quota després. (19) A més -i fonamentalment- qualsevol comparació d'aquesta mena té un valor molt limitat mentre no coneguem la distribució interterritorial i social de la riquesa imposada.

Si atenem per exemple a la contribució en concepte de cadastre ganancial de les ciutats més importants de Catalunya, trobem a Cervera en el lloc onzè de les setze que pagaven més de tres-centes lliures per aquest concepte (20); però si en lloc de considerar-la en brut obtenim la contribució ganancia per habitant, Cervera passa a un inversemblant novè lloc, al davant de poblacions com Mataró, Tarragona, Valls, Manresa o Vic.

En qualsevol cas, independentment de si va haver-hi o no una inicial rebaixa en la quota de Cervera en relació a la resta del Principat, tenim una prova molt clara de què les capes populars i plebeas de la ciutat no es consideraren fiscalment privilegiades: la protesta antifiscal que esclataria aviat, i

acompanyaria la lluita política dels gremis cerverins contra el nou règim de govern.

3. "Que tots contribueixin, i els pobres siguin menys gravats, com és la Reial Voluntat..."

La protesta contra el cadastre emprarà diferents arguments simultanis. En primer lloc, i sense massa convicció, hom no deixarà d'adduir raons de principi: invocar el decret del 1717 que contenia la remissió reial de l'impost, i constatar a continuació que "...no obstante siempre nan pagado... el catastro y demas imposiciones...". (21) Malgrat l'escepticisme davant una gràcia tan "narrativa", es tractava de prendre els governants per la paraula.

Però la dialèctica plebea concentraria els esforços en la denúncia de les injustícies practicades a l'hora de repartir-lo. Per exemple, s'acabarien treient a la llum les ocultacions de béns dels benestants i privilegiats en el primer llibre del cadastre compost el 1716 (22):

"...para que el Consejo biese en algun modo el infeliz y deplorable estado de los Gremios y vecinos, y como les combertían los regidores la salud y felicidad que contenían estas Reales gracias en su ôpresion y ruina hacian presente brebemente que para repartir el... Catastro en el año... de mil setecientos y diezyséis, en el apeo que se hizo de todas las casas y tierras... para la equidad e ygualdad del pagar, se ocultaron las posesiones en cantidad de treinta

mill reales en cada un año, contra la Real Hazienda y contra los Pobres Gremios, vezinos y oficiales que fueron recargados pagando las cantidades que correspondían a los dueños de dichas Posesiones..."

Aquesta acusació estava estretament lligada a la revisió de comptes demanada, i que finalment es produiria quan el Consell de Castella manà a l'Ajuntament de Cervera posar l'arxiu de la ciutat a disposició d'una representació de la confederació gremial. (23)

També calgué esperar la revisió de comptes per constatar que més d'una tercera part de l'import del cadastre es carregava en el ram dit "personal", és a dir una capitació que només requeria sobre els no privilegiats (24),

"...quando la Real Voluntad de su Magd. fue exonerarles de este Ramo de Personal, al passo que indistintamente les exime del Real Catastro, bajo cuya exempcion fue comprehendido las de Personal é Industrial, y se evidencia ahun mas essa Real Voluntad respeto de haver incluido en la misma Real gracia á los Cathedraticos y Academicos..."

Aquest segon aspecte estava revestit d'una marcada aura de simbolisme polític-social. La interpretació de la "gràcia narrativa" que feien els plebeus suposava una equiparació col·lectiva a l'exempció gaudida personalment, quant a la capitació cadastral, pels individus dels estaments privilegiats. A la quota especial que després d'enfranquir-los se'ls establí com a ciutadans de Cervera per construir la Universitat havien, doncs, de contribuir-hi indistintament tots els veïns i "terratinents" (o propietaris forasters), "inclusos los cathedraticos

y academicos..." (25)

En tercer lloc, els gremis denunciaven que l'Ajuntament co
brava als veïns, en concepte de cadastre, una quantitat superir
or a la contribució establerta pel rei per subvenir el basti-
ment de la Universitat (26):

"...que en los onze años desde 1720 al de
1730... se cobraron 31.771 libras..., y as
si bien 2.771... mas de las dichas 29.000
libras, y que en los diez años des de 1732
al de 1741... se cobraron 34.183 libras...
y assí bien 4.183... mas de las 30.000 li-
bras que correspondían..., las cuales dos
cantidades de exceso unidas importan...
6.955 libras..."

A més, es descobriria aleshores que

"...en los años de 1718 y 1719 que empezo
la Real Gracia contribuyeron... la mesma
cantidad que los demas años des del 1720 al
de 1730... lo que se justificará... no solo
con testigos de la mayor excepcion, como
son eclesiasticos, y otros, si (no) tambien
con las licencias que acostumbra dar el A-
yuntamiento para entrar los Vezinos los frut
tos de sus cosechas, cuyas licencias ser-
vian de recibo para la dicha contribucion y
el derecho de Quistia..."

Això ens assabenta d'un mecanisme prou compulsiu per oblir
gar els contribuents al pagament puntual de la fiscalitat direct
ta. Els regidors negaven la llicència per entrar a la ciutat
la verema a tot aquell qui no pogués demostrar trobar-se al dia
en la satisfacció dels tributs:

"...y esse estilo de dar dichas licencias

en lugar de los rezibos... se practicó por el Ayuntamiento hasta el año 1731..., siendo muy extraño que no se encuentren, segun dize el que regenta el razional,... los libros de lo cobrado por el Ayuntamiento en los dichos tres años de 1718, 1719 y 1731".

El lligam entre verema i cadastre no era solament administratiu. Era llavors quan els propietaris disposaven d'una entrada monetària que hom havia de destinar a pagar contribucions, en una proporció variable segons l'extensió detenida i la collita obtinguda. A la inversa, el pagament imperatiu de la fiscalitat obligava a vendre una part major o menor de la verema i la collita en aquell període de preus estacionals baixos.

L'apropiació indeguda de cabals cobrats als contribuents com a drets reials es produiria també per un altre cantó. L'Ajuntament no arribaria mai a lliurar les primeres 29.000 lliures senceres a la Universitat Literària, perquè nou mil restaren en poder dels regidors com a pagament per l'edifici de l'antic Hospital dels pobres malalts que calgué enderrocar per bastir aquella. Però, entre tant, l'Ajuntament va pagar l'esmentat import a la fundació rectora de l'Hospital assignant-hi vuit-centes lliures a l'any de l'arrendament de les carnisseries. (27)

De tots, l'argument que més incidiria en la Superintendència de Sartine seria la falsedat en l'apeo del 1716 en què es basaria el repartiment de la tributació cadastral de Cervera fins el 1745 (28):

"...como el termino de dicha Ciudad no se havia medido ô recanado desde el año de

1716 en cuyo dilatado espacio de Tiempo han pasado muchas heredades de Unos â Otros, se hallavan los Vezinos enteramente gravados (29) con la paga de dichas tres mil libras, por lo que acudieron al Superintendente General de Cathaluña paraque mandase medir el termino y examinar las heredades y sus Posehedores, paraque todos contribuesen, y los pobres Vezinos fuesen menos gravados, como lo era la Real Voluntad de V. Magd..."

4. Del Corregidor a l'Intendent: despotisme i paternalisme polític.

El corregidor de Cervera era, com tots els altres, sots-delegat de la Intendència a la població. (30) Havia de vetllar, doncs, per l'equitat i el rigor en el repartiment de la fiscalitat en benefici de la hisenda reial. També era l'encarregat de controlar els anomenats "emoluments del Comú", en principi autònoms i exclusius dels regidors, però que havien de sufragar els salaris dels nous magistrats governatius. (31)

L'estratègia plebea de recórrer a les autoritats situades en l'esglaó per sobre de les que directament els oprimien més portava, per tant, en primera instància, al corregidor. El novembre de 1742 la confederació gremial adreçaria al nou corregidor recent nomenat la seva protesta pel cobrament abusiu, desigual i irregular del cadastre, i també per la negativa dels regidors a admetre una participació dels seus síndics en el repartiment (32):

"...haviendose... el dia siete de los co-

rrientes echo pregon... mandando... a los Particulares... pagaran al Ayuntamiento... todo lo atrassado a los libros de ella... Y como... todo el cuerpo de Gremios de la presente Ciudad se sienta muy agraviado del Ayuntamiento... Primeramente de no haver querido... aceptar a dichos Gremios por collectores de los redditos de dicha ciudad no solo de valde, pero aun ofreciendo diez libras a dicho Ayuntamiento de gratificación..."

A continuació recordaven el principi teòric d'exempció i, en la sospita d'haver-hi defraudacions, demanaven que es fes un nou repartiment. La resistència antifiscal que acompanyava el memorial hi era al·ludida implícitament, i també s'hi manifestava l'amenaça de prosseguir la rebel·lia (33):

"Y como... los gremios... esten agraviados en que el pago... no es... en la proporcion que S.M. cuida y ama que lo que se paga en nombre de Catastro es mucho mas de las tres mil libras, y assí implorando el auxilio de V.S. piden que mande al Ayuntamiento... haga nuevamente tassa... de las dichas tres mil libras... que esto echo... estan promptos en dar la satisfacion de la tassa que a cada uno se le hiciere no aumentando mas todo junto que dichas tres mil libras, que es merced que esperan del recto proceder de V.S. como a zeloso de la quietud de los mo-
radores."

¿De quin cantó es decantaria el nou corregidor? La depen-
dència dels emoluments del Comú, controlats pels regidors, pel
cobrament del seu salari ja havia de predisposar-lo -juntament
amb l'origen de classe comú- a la complicitat amb aquells. A

més, la seva condició de civil i català eliminava una barrera addicional en l'avinença política amb els detentors del poder municipal. Miquel de Portell aplaçaria la qüestió amb l'argument de què era una regla de la intendència no introduir novetats mentre es procedia a la recaptació, "reemplassandoles empero y bonificandoles despues del... año todo lo que legitimamente justificaren..." (34)

El mars vinent els gremis no havien oblidat la promesa, i reclamaren altre cop la reforma del cadastre i la quística (35):

"Y como Ilustre Senor hayan llegado... a ano nuevo, tiempo en que esperan de Vs. se sirva mandar ponerse en execucion lo allegado en dicha provision, ...a Vs. piden mande hazer dicho reparto revisando el termino de ella y las qualidades de la tierra de sus respectivas partes, y que cada particular pague su contingente tanto de catastro como de quistia segun y conforme las posesiones de tierras... como y tambien la calidad de su territorio, junto con las ciertas y respective valor de aquellas, (y) junto con las rentas de qualquier particular ..."

Aquest pas és important, perquè per primer cop se citaven explícitament les diferents qualitats i valors de les terres, i les rendes posseïdes, com a factors de desigualtat social agrària. Es tractava evidentment de fer una nova recanació de tots els béns amb intervenció "de las Personas que Su Magestad señala en la cedula de imposición de (la) paga..." És a dir, segons la interpretació plebea, també dels síndics gremials. Llavors Portell va servir-se d'una segona argúcia dilatòria (36):

"La Ciudad por falta de medios no puede hazer actualmente la recanacion, pero si los gremios quieren pagar los gastos de ella, des de luego sin perder tiempo se nombrarán expertos á este fin."

La confraria de Sant Roc rebé el disset de mars la notícia de què, segons el corregidor, "la ciutat no te diners per gastar y costejar les costas y gastos, que si volian aguardar fins al setembre que dit Illustre Senyor donaria la providencia necessaria, que altrament hauria de esser a gastos de dits gremis ..." Els soguers i espardenyers resolgueren "que se passie luego en anomenar visors y canadors... conforme mana sa Magestat ab sa Real Sedula" (37), però no va ni entrar a considerar la possibilitat de costejar-los ells.

Car els plebeus deduïren de l'actitud de Portell que esta va de fet en plena connivència amb els regidors, en aquest i en els altres contenciosos simultanis. Les seves promeses dilatòries eren pura aparença, i no veritable intenció arbitral. Per la qual cosa trameteren un altre memorial directament a l'intendent don Antonio Sartine, en el qual rebatirien -entre altres raons adduïdes al seu favor- la pressumpta insolvència de l'Ajuntament per costejar la recanació (38):

"Ha sido tan sensible á los Suplicantes la resolucion de este ultimo decreto (del corregidor Portell, E.T.) que no han podido dissimular esse recurso á la superioridad de V.S. como especialmente encargado de parte de S.M. de la equidad distributiva de dicho reparto, siendo assi que de lo que han exigido demas de lo que devian tienen sobrados caudales para costear qualquier importe

de la supuesta recanacion..."

Els deures paternalistes que el fuster Josep Mestre havia recordat al nou corregidor en el recurs inicial contra el cadastre, i que tornen a aparèixer novament en l'adreçat a Sartine -en els termes sempre recíprocs i subtils del realisme polític plebeu- estaven de fet escrits amb totes les lletres a les instruccions que havien de regir l'actuació de la Intendència. En efecte, la reial ordenança al respecte dictada el 1718 posava com a primera obligació dels intendents la conservació de la pau als pobles. La concreció d'aquesta tasca resultava ben eloqüent: vigilar els abusos i desordres comesos per jutges de residència, receptors d'impostos, o corregidors; tenir cura dels arxius i vetllar per a què els privilegis i franqueses no s'apliquessin indegudament en perjudici dels pobres; fiscalitzar les finances públiques locals, i altres de la mateixa mena. (39)

En definitiva, no fou només el tremp de Sartine allò que va fer de la Superintendència l'únic organisme de l'administració borbònica on la protesta dels gremis de Cervera va rebre una resposta favorable i eficaç. La institució mateixa havia estat pensada per desenvolupar unes funcions polítiques arbitrals, i compensatòries dels excessos del bastiment governatiu absolutista -regidors, corregidors, Reial Audiència i Reial Acord-, en benefici polític i fiscal de la corona. (40)

Don Antonio de Sartine va manar el 14 d'abril de 1743 -pocs dies abans de l'avalot a Cervera- que fos enviada instància al corregidor, com a sots-delegat a la ciutat, per a què determinés "si en poder del Ayuntamiento esta efectiva la cantidad que suponen los suplicantes proceder de lo cobrado, y no

dispendido y que deste fondo se execute el... apeo o recanazion que solicitan." (41) Afegia l'ordre que el nou repartiment ha via de comptar amb l'aprovació del Comptador General de la Intendència, i va trametre'n còpia directament als procuradors dels gremis.

Francesc Cosí, Josep Mestre i Josep Boldú reberen aquest dictamen l'11 de maig, mentre don Miquel de Portell restava en cara indecís i inactiu consultant amb l'Audiència la resposta a donar a l'avalot del mes anterior. Per tal de participar-la immediatament al corregidor en tregueren una còpia davant notari -la que ha arribat fins a nosaltres-, afegint-hi com a testimoni de l'autenticitat de la signatura de Sartine l'administrador de l'estanc del tabac a Cervera, Josep Pagès.

5. Qui paga l'"apeo", qui cobra el cadastre.

Entre tant la resistència a seguir pagant una fiscalitat directa reconegudament injusta s'havia afermat. A principis de març els regidors mateixos expressaven la seva intranquil·litat en el Consell (42):

"...muy bien sabe V.S. lo mucho se ha restado á dever del derecho de quistia de 1742 y el atrassado està este Ilustre Ayuntamiento a los Acrehedores... (per la qual cosa, E.T.) parece deverian haserse los libros de Catastro y Quistia del presente año..."

Això implicava recomençar l'enfrontament i incrementar-ne la duresa, tal com ho palesava el pregó fet a continuació: s'instava a satisfer la quística endarrerida en el termini de

vuit dies sota amenaça d'execució; i -potser per restar arguments als esforços plebeus en favor d'un nou repartiment- es recordava la necessitat de comunicar al racional els traspassos de béns esdevinguts.

Però aquest cop els apressaments serien en va. Els gremis apel·laren altre cop a la Intendència, demanant la immediata realització de la recanació ja concedida per Sartine i la suspensió provisional de la recaptació amb la promesa de satisfer-la ells directament al canceller de la Universitat si al cap de l'any no estava tot enllestit. L'Intendent General va confirmar l'ordre d'efectuar l'apeo, "bien entendido que ha de ser de cuenta del mismo comun y cofradias la satisfazion de todos los gastos..." (43)

Davant la nova carta-ordre de Sartine els confreres de Sant Roc procediren el 18 de juliol a encarregar un nou censal de vuit-centes lliures per poder respondre a les costes de la recanació, i es pot suposar que els altres gremis prengueren de cisions semblants. A més, acompanyaren la resolució d'un altre acord molt significatiu de la determinació adoptada: nomenar tres col·lectors de la confraria per efectuar ells mateixos el repartiment de les tres mil lliures, i entregar-les després a l'autoritat acadèmica, si el nou apeo no arribava a temps.

Pertocant-los a ells costejar la reforma del cadastre, ¿per què no podien també suplantar els regidors il·legítims en la recaptació dels tributs de l'any, mitjançant la seva organització paral·lela? Això significava anar directament cap a una estratègia d'objecció fiscal que hauria palesat l'aïllament del govern municipal i la força de la confederació gremial opo

sitora. Era una condició indispensable del seu reeiximent la ferma desobediència comunitària als apressaments i les amenaces del poder que es volia posar en entredit.

Arribà el temps crític de la verema i el canceller de la Universitat Literària hagué de fer present a l'Ajuntament la seva preocupació per la situació creada (44):

"...don Juan Miguel de Portell, Corregidor de Cervera, me a participado en carta de 3 octubre p.p. que por parte de algunas cofradias de ella se ofrecen dudas en entregar al tesoro de la Universidad tres mil libras para la fabrica della, y treszientas libras mas para las aulas de Gramathica, no obstante que lo avian ofrecido, y que si se diferia la cobranza seria muy dificultoso conseguirla porque los vezinos tendrian ya recogida su cosecha de vino..."

6. La resistència dels poderosos.

Persuadit de la impossibilitat de cobrar-les pel conducte regular, el corregidor va haver d'acceptar els suggeriments de Sartine i convocà a finals de setembre del 1743 els capitans dels gremis per demanar-los que lliuessin les tres mil lliures que havien promès al tresorer de la Universitat, i tres-centes més per a les aules de gramàtica; i que, "dado este passo y fenecido el apeo del nuevo catastro, se entrará en el repartimiento formal." (45)

Els representants gremials es feren lliurar la comunicació per escrit i, com sempre, passaren a deliberar-ho en els con-

sells de cada confraria. El del gremi de Sant Roc determinà que "respecte de trobarse ja en esta ciutat los operarios per recanar lo terme, que totom procure per la prompta satisfacció de son contingent ara, perque se fasse lo repartiment de resulta de dita recanació, en atencio de considera ja serà fet antes de finirse lo corrent any y no correspondrer la paga de ditas tres mil lliuras fins al principi ò primers del any nou segons lo costum..." (46)

Les esperances dels confreres en la promptitud de la recanació eren vanes, i la seva determinació suposava de fet convertir en insubmissió fiscal l'anterior estratègia d'objecció. El nou apeo no estaria llest fins l'estiu del 1745, gairebé dos anys després. Aleshores esclatà novament, en termes de força i violència, la contesa entre confederació plebea i poder local, que coincidí en el temps amb la repressió diferida del corregidor per l'avalot de la passada primavera del 1743.

S'arribà a l'estiu i l'Ajuntament cercà inútilment d'arrendar-ne la col·lecta (47):

"...ya sabe V.S. el mucho tiempo ó dias que se lea pregonado el Collector del Catastro y Quistia del corriente año y no se ha encontrado Collector alguno, y atendiendo que ya estamos al tiempo de la cobranza... fue resuelto... mandar... collector a Francisco Pomés y Jordana, notario de Cervera, escrivano del mesmo Ayuntamiento..."

Els veïns es negaren rotundament a pagar i, segons la versió dels memorials de greuges gremials (48),

"...en esse mes de Agosto, el Corregidor y Regidores sin esperar el plazo, y la Or-

den del Intendente con la nueva planta pasaron à precisar à los Vecinos à que pagasen por la antigua del año de 1716 forzandolos à ello, y sacandoles las alajas de casa, atropellandolos furiosamente hasta conseguir su fin..."

El dia tres de setembre la confraria de Sant Roc es reafirmava en la insubmissió acordada i resolia recolzar solidàriament els confreres agreujats (49):

"...se ha resolt que volen pagar com prevè la cedula de 1731 pero que ho volen pagar quan vinga lo repartiment y no abans, y si à algun ò alguns de dit gremi sel done apremi... luego ho refassien los demes de dit gremi raho per quantitat al apremiat..."

Els síndics plebeus feren un nou recurs a la superintendència general i aquest organisme va optar, un cop més, per la via de l'arbitratge polític: "mandò que luego restituyesen à los Vecinos las alajas, y quanto les havian sacado, y esperasen su orden con la nueva planta para la cobranza." L'Ajuntament rebé aquesta ordre el 23 de novembre de 1744 i, amb evident disgust va diputar don Marià de Moixó per exposar a l'intendent "los inconvenientes se pueden seguir de la retardacion de la cobranza..." (50)

Però don Miquel de Portell adoptaria aquest cop una actitud d'oberta col·lisió amb la intendència del Principat. Segons un altre memorial plebeu (51),

"...aunque el Intendente de Cathaluna ha embiado por dos vezes en el mes de Noviembre passado subdelegado para planificar el nuevo dicho reparto, y que se debolviesse

â los Vecinos la cantidad que se les havia sacado de mäs..., sin embargo el Corregidor no ha querido obedecer, antes bien ha repartido al subdelegado diciendo que primero de jaria de ser subdelegado del Intendente que obedezzerle en lo que le manda..."

En l'extens informe de la Reial Audiència al Consell de Castella sobre la situació a Cervera després de l'avalot de 1743, gens favorable als plebeus en el seu conjunt, es reconeixia en primer lloc "la notable desigualdad que resulta en la exacción de las cantidades que se reparten" d'acord amb la recanació de 1716; també admetien els magistrats que (52),

"...aviendo embiado el Intendente General ...dos subdelegados en distintas ocasiones para planificar el nuevo reparto, bolviendo â los Vecinos las cantidades que les huviese hecho pagar con exceso... no ha querido el Corregidor obedecer las ordenes de la Intendencia, dando injustamente motivo â que sean dichos vezinos gravemente perjudicados..., antes si los ha executado sin tiempo, y sin esperar â plazos algunos, molestandolos con execuciones y encarzelamientos, y sacando de los Vecinos mas de treze mil libras de lo que devían pagar."

A més del desig d'evitar un repartiment més equitatiu en perjudici dels privilegiats, motivava aquesta confrontació del corregidor amb la intendència la determinació tardana de don Miquel de Portell de refermar per la força el principi de la seva autoritat. Segons la pròpia Reial Audiència de Barcelona,

"...el Corregidor y Ayuntamiento encontraron reparo en dar cumplimiento â la Comission (de la intendència, E.T.) porque por

Real Zedula debe hacerse el reparto menor por el Ayuntamiento, con intervencion del subdelegado del Intendente, que... lo es el corregidor, y tambien del Cancelario de la Universidad..."

Pel mig hi havia, doncs, un problema de competències. Les autoritats a qui s'havia facultat en exclussiva per imposar el repartiment volien evitar a tota cosa el precedent d'una intervenció gremial sancionada per l'administració reial. I això s'esdevenia juntament amb l'ofensiva repressora general del corregidor.

7. Per fi, el cadastre manifest.

Ja sabem que després de la fase repressiva vingué el perdó reial, i aquest fou precedit pel replegament del govern local en l'afer del cadastre. Segons l'Audiència,

"...se hallanò despues al Corregidor, y Ayuntamiento, à que bolviase el Comissionado; y teniendole ocupado el Intendente respondió que el Ayuntamiento con arreglo à la citada Cedula practicase el reparto por menor interviniendo el subdelegado y el Cancelario, y que se pusiese especial estudio en hacerle segun la ultima recanacion ò Apeo, indemnizando à los que sufrieron perjuicio... y sobre cargando à los que pagaron menos de lo que les tocaba..."

D'aquesta forma no es conculcava el monopoli del poder absolutista local en el repartiment, però s'admetia la intervenció plebea en la recanació. Això no obstant, els memorials dels

gremis invaliden la versió de l'Audiència segons la qual "con esta resolucion ha tenido fin este asunto". En efecte, el 1746 encara denunciaven que (53),

"...si bien los Gremios... havian seguido costosas y fuertes Instancias ante el Intendente..., que barias vezes havia mandado... executar dicho Apeo, y que hecho y costeadado por los Gremios devio ponerse en practica, aun no se havia logrado..."

I afegien que, a més, els regidors navien estat cobrant el cadastre tots aquells anys "sin libro, quenta ni razon, y sin querer dar recivos de las cantidades que percibían..." Però deuria tractar-se ja de la rebequeria final. L'onze d'agost de 1745 era oficialment enregistrat a la comptaduria general de la Intendència el "Catastro de la Ciudad de Cervera y su término formado en el año de 1744 por el cual se arregla el cargo de su contribución en el presente año del 1745". (54)

El seu encapçalament diu clarament que fou realitzat per ordre de Sartine de 16 de setembre del 1743, però que aquesta havia estat motivada,

"...por instancia o pedimiento del Síndico o Procurador de los Gremios o Cofradias de San Isidro de los labradores, San Juan y San Eloy, carpinteros, albañiles, herreros y otros, San Lorenzo, tejedores, San Roque, alpargateros y sogueros, Santa Madalena, sastres, San Miguel, zapateros, el Angel Custodio los extranjeros, y un cuerpo compuesto de diferentes particulares de buena voluntad de la ciudad de Cervera..."

Mig any després d'haver declarat la Reial Audiència la

il.legalitat del gremi de la Bona Voluntat com a confederació intergremial segons el decret de Nova Planta (55), un document oficial arbitrat per la intendència el citava indirectament com a col.laborador de l'administració d'hisenda. També el nou llibre del manifest pel repartiment de la quística comença exposant força obertament la polarització produïda a l'interior de la ciutat per les dissensions entorn de la fiscalitat directa (56):

"...parexent als Gremis, ó confraries de la Ciutat que en lo repartiment se practica ve per la exacció de la Quística i catastro no se observava la justícia distributiva, inconsiderament (segons els redactors de l'Ajuntament, E.T.) determinaren sens consentiment ni aprovació dels comuns (sic) de la Ciutat, eclesiàstic, Acadèmic, ni Col·legis de Artistes fer instància, com la féren, a l'Intendent General, per una nova recanació de les terres i estima de les cases".

La delimitació de classe resulta patent: "comuns" plebeus articulats pels gremis, d'una banda; "artistes", eclesiàstics, acadèmics i el govern local de l'altra. El resultat fou una fusió de les dues recanacions, la del manifest per la quística i la del cadastre, considerats els criteris d'aquest més justos i exactes que els tradicionalment utilitzats per les autoritats de la vila:

"Se ha de suposar que en lo temps antecedents, per la formació del llibre del Manifest nomenava la Ciutat, Pagesos, Fusters, i Mestres de Cases experts, éstos judicaven les Cases i medien les terres; i segons sa resolució se continuave en dit llibre la estimació que se donava a cada propietat; i

com dita averiguació no fos tant exacta i justificada com la que se feu en lo Apeo per lo Catastro, aparegué fer la formació del Manifest per la Quístia segons les regles i calitat de les terres i lloguer de les cases."

Després d'haver reconegut els "geòmetres" i experts les cases, i haver recanat les terres, es feu un pregó públic per a que els veïns acudissin a la Casa de la Ciutat, i "llegint cada un lo contingut en ses propietats, notassen si se havia pres equivocació, i en aquells que se havia presa equivocació, se tornà a recanar y se esmenà l'error". Feta aquesta diligència s'exposà el resultat definitiu el vint-i-dos de juny de 1744 i -la precisió del llibre del manifest és significativa- "amb assistència del cavaller Subdelegat i del Procurador General dels Gremis, que en nom d'aquells aprovà tot lo que aquells (els experts, E.T.) havien determinat..."

8. Vells i nous procediments: preus de les terres, lloguers de les cases, rendes i censals.

Per recanar les peces de terra foren nomenats per Sartine el "geòmetra" Josep Romagosa i l'expert Josep Castell, operaris reials. Com a experts de la ciutat el corregidor va designar el pagès Joan Ferrer per a les terres, el mestre de cases Francesc Solà i el fuster Ramon Armengol per les cases (els quals serien també "aprobados por dicho Procurador General y Gremios instantes").

Cap dels tres apareixeria en els rengles dels cinquanta més rics de la ciutat, segons el propi cadastre-manifest: el patrimoni total de cada un d'ells ascendia, respectivament, a 1.705, 240 i 883 lliures. El pagès Joan Ferré, que no sabia escriure, podem caracteritzar-lo com un pagès mitjà cap d'una explotació familiar independent. Posseïa 37,8 jornals de terra (16,5 hectàreas) i dues mules, i habitava juntament amb dos fills de 19 i 24 anys considerats "jornalers".

El mestre Solà només posseïa una casa estimada en 240 lliures, tenia un aprenent i pagava cinc sous en concepte d'ingressos "ganancials" (cosa que suposava atribuir-li un benefici de 16,7 lliures per l'exercici de la seva professió). El fuster Armengol tenia 12,7 jornals de terra (5,6 has.), una casa de 400 lliures i un ase. Pagava una lliura de "ganancial" -hauria guanyat 66,7 lliures a l'any- però els seus béns estaven oficialment hipotecats com a mínim amb dos censals de 104 lliures de capital.

El cadastre-manifest de 1744-45 es beneficiaria, doncs, de la superior precisió, independència i equitat dels geòmetres de la intendència a l'hora de mesurar i qualificar les terres. També li havia de ser profitosa la propera fiscalització plebea a l'hora de triar els experts de la ciutat que els assessorarien, i que, com hem vist, no presentaven uns trets massa benestants. Però la tradicional "arbitrarietat" de la quístia senyorial esdevinguda dret comunal obligaria a afegir pel manifest una dada que no entrava en els procediments habituals del cadastre borbònic, i que resulta per a nosaltres d'un gran valor: l'estimació dels diferents preus per unitat de superfície de la terra

segons la qualitat del sòl i la mena de cultiu.

Correspondria a l'Ajuntament el nomenament dels tres page sos experts per a què, juntament amb l'escollit pel corregidor, establissin la gradació de preus mitjans per a cada classe de terra. Foren Antoni Morlius, que tenia 26,5 jornals de terra (11,5 has.), una casa de 360 lliures, un cavall i un patrimoni total estimat en 2.679,3 lliures; Nicolau Pinós, propietari de 22,4 jornals (9,8 ha), una casa de 560 lliures, un mul, dos censals al seu favor, i un patrimoni que sumava en conjunt 1.852,3 lliures; i Jaume Trilla, propietari de quinze parcel·les, quatre d'horta o regadiu i amb bocins de molt bona qualitat entre les altres, que sumaven una extensió de 38 jornals (16,6 ha), més vuit cases per un valor total de 1.360 lliures -sis habitades per llogaters, i a la que residia hi trobem també un mosso jornal·ler de vint anys-, avaluat tot plegat en 4.006,2 lliures. A la llista dels cinquanta més rics Jaume Trilla ocuparà el lloc vuitè i Antoni Morlius el que fa quaranta-tres. Els experts nomenats per l'Ajuntament presenten, doncs, una fesomia més folgada que els supervisors del cadastre escollits pel corregidor i aprovats pels gremis. (57)

Dos són, per tant, els trets que fan del cadastre-manifest de Cervera de 1744-45 una font veritablement caracteritzable d'excelsional. D'una banda, perquè és la síntesi entre la pràctica multiseular d'un manifest comunal i la reforma cadastral impulsada per don Antonio de Sartine entre el 1727 i el 1744, cercant una major rigorositat i veracitat en el repartiment de la contribució reial en benefici de les finances de la corona. Aquella pràctica multiseular havia cristal·litzat en unes nor

mes i uns procediments aplicats per les autoritats locals, però també en uns hàbits i unes expectatives de la mateixa gent que pagava l'antiga talla senyorial esdevinguda impost municipal.

El contrast entre aquest costum i la pràctica del nou cadastre es convertí en un motiu addicional d'enfrontament del comú dels veïns amb les noves autoritats borbòniques immediates, que esclatà en avalot obert el 1743. Per tant, caracteritza també el cadastre-manifest de 1744-45 el fet d'haver sorgit de la iniciativa popular, pagesa i menestral, contra la voluntat manifesta dels rics i poderosos de la ciutat, oferint a l'intendent una inesperada ocasió de portar a terme -en el seu darrer any de vida- una mena d'experiència pilot.

El cadastre borbònic requeia inicialment sobre dos conceptes: els anomenats cadastre real i personal. El primer gravava directament les hisendes i no respectava, doncs, els privilegis d'ordre militar dels seus posseïdors (però salvava, en part, el principi d'exceptuació dels eclesiàstics). En el decret de Patiño del 16 d'octubre del 1716, el cadastre dit personal amalgamava les nocions de capitació i gravamen sobre els guanys del tràfic mercantil, excloent-ne les persones que gaudien de privilegi per la seva pertinença tant a l'estat clerical com el nobiliari o assimilats. (58)

El cadastre "real" gravava tant els béns immobles -cases, terres, forns, molins- com les càrregues o rendes de naturalesa emfitèutica o hipotecària: censos i censals principalment. (59) Aquestes segones es reuniren al cadastre-manifest del 1744 en una "Relación de la Renta que tienen y reciben diferentes individuos de la ciudad de Cervera, con censos, censales y viola-

rios", de la que foren exceptuades les innumerables rendes d'aquesta naturalesa que posseïa el clero secular i regular cerve
rí.

Els forns de coure pa, a més de fer-se constar a la casa on es trobaven situats, foren avaluats en una relació a part, de la mateixa manera que els molins fariners d'aigua, els d'oli, i una fàbrica de sabó. Hom estimava els seus ingressos mitjans i els era aplicada una taxa del 5%, mentre les rendes emfitèutiques i censals tributaren només en un 2,92%. (60) Els molins i forns pertanyents a l'Església apareixen a les relacions, però sense fer constar el seu valor, de la mateixa manera que en les cases de propietat eclesiàstica no es feu constar el lloguer.

En canvi, totes les terres del clero van ser incloses al nou apeo, malgrat que només tributessin les adquirides després de 1716, i únicament la meitat si eren conduïdes per mitgers. (61) Es va aplicar, per tant, amb tot rigor, la normativa de Sartine que datava del 26 de setembre de 1730 i no havia estat seguida en el cadastre de Cervera refet el 1732 purament actualitzant el del milset-cents setze. Pot considerar-se aquest rigor un altre resultat de la fiscalització des de baix del po
ble menut. (62)

L'estricta aplicació a Cervera de la normativa de Sartine sobre la tributació dels eclesiàstics no comportava l'eliminació d'un procediment força comú per escapolir parcialment l'impost els benestants i poderosos: passar fictíciament les parcel·les a titularitat clerical, sobretot entre aquells qui tenien parents propers preveres de l'Església parroquial. (63) Però,

pel que fa al nostre ús del cadastre com a font històrica, la qüestió principal és que, si més no, aquells béns no serien ocultats. En una o altra adscripció, les terres foren totes ressenyades amb precisió al nou cadastre -manifest. (64)

La sèrie del manifest pel pagament de la quístia va seguir-se portant en català, i emprant la subdivisió tradicional en dotze porques. La del cadastre, en canvi, fou anotada de bon començament en castellà i el jornal, que hi és definit amb gran precisió donant-ne l'equivalència en canes castellanques, es dividia en fraccions de la mateixa unitat de superfície. (65)

Per regular el repartiment del cadastre "real" tocant a les cases, i a la vegada el "personal" dels subjectes actius plebeus i les cavalcadures, va confeccionar-se una autoanomenada "Relació de Personas, Casas y Bestias" on, carrer per carrer i vivenda per vivenda, s'anotaren els següents conceptes: nom, ofici i edat de l'amo; nombre i, de vegades, l'edat d'altres persones residents a la casa i subjectes a l'impost personal, distingint entre els que també eren caps de família dels fills encara sota l'autoritat paterna -invariablement considerats "jornalers" en termes fiscals-, els aprenents sota autoritat del mestre, i els mossos agrícoles sota la de l'amo; la quantitat de cavalleries, distingint entre muls, cavalls i ases; i, per fi, l'estimació cadastral del lloguer que corresponia a la casa feta pels mestres de cases i fusters experts.

Podriem dir que es tractava d'un veritable empadronament dels ceriverins si no fos per la completa exclusió del gènere femení i tots els fills varons menors de tretze o catorze anys. En termes fiscals les dones i els nens no eren ni "persones" ni

"bèsties", tret de la transitòria excepció de les vídues que assumien la representació del patrimoni familiar fins a la majoria d'edat del primogènit: no pagaven a Hisenda ni tenien interès militar, com les bèsties de càrrega i individus adults (en termes laborals) del gènere masculí. En el cadastre, dones i nens eren invisibles.

La càrrega "personal" dels "principals de les cases, com no sien jornalers" era de dues lliures a l'any, i la meitat els "jornalers, fills de família y mossos". Les cavalcadures grosses pagaven tres sous, i un les menors. (66) Per obtenir el valor cadastral de les cases i immobles el manifest aclaria que havia de calcular-se "a raó de censal" (67):

"...com si lo resultat del lloguer fos pensió de censal: de manera que a la casa que se li consideraven cinc lliures de lloguer, se li donà la estimació de cent lliures; a la que se li considerà vint lliures de lloguer, se li donà la estimació de quatre centes lliures, i amb esta proporció se consideraren totes les demás".

El detall de la mecànica és significatiu de la centralitat i omnipresència del censal entre totes les formes d'esmerç: el seu interès del 5% (que seria rebaixat en dos punts el 1750) servia de referència per a tota mena de càlculs, des del lloguer de les cases fins a les legítimes dels llegats testamentaris. Un cop tret el preu teòric de la vivenda, el propietari tributava anualment un 0,3% d'aquest valor. (68)

La barreja inicial dels conceptes de capitació sobre els subjectes actius de l'estament plebeu, i gravamen sobre els

guanys del tràfic mercantil, obligaria a diferenciar aviat una tercera noció del cadastre, anomenada "ganancial". La seva concepció era encara pròpia d'una economia i una societat de l'Antic Règim, difícilment equiparable a les idees tributàries de l'època liberal. Podriem dir que requeia sobre els ingressos obtinguts específicament de la circulació d'un capital comercial al marge de l'estricta treball personal.

No gravava, doncs, el mer exercici d'un ofici que hom considerava ja imposat pel cadastre "personal". En efecte, el llibre del repartiment de la contribució reial a Cervera el 1751 conté una anotació molt clara sobre la inclusió de l'activitat menestral en el concepte de cadastre personal (69):

"...sobre la duda suscitada a cerca de si devian pagar el Personal Magin Morlius y Jayme Puig, respondio (el marquès de la Ensenada, E.T.) haver resuelto S.M. que para la justizia de esta carga no bastaba tener officio, u Arte en solo el nombre, sino que era menester que por sí, o por otro, lo exerciessen o Industriassen produciendo utilidad estimable".

En canvi l'impost "ganancial" suposava en els menestrals, segons una altra instrucció, tenir "caudal separado o mezclado en su arte, y alguna ganancia sobre el caudal que empleen en sus respectivos ejercicios y negocios, o por lo que ganaran por su industria, habilidad o fortuna, además del puro trabajo personal..." (70) Per tant, era aplicable sobretot als mercaders, canvistes i comerciants, ja que gravava el benefici mercantil en sentit ampli, anés o no unit a l'exercici d'una professió o un ofici. Hom li aplicava una quota de 1,5% (71), i el cadas

tre-manifest de Cervera del 1744 no fa cap menció de l'estimació d'aquests ingressos, malgrat que en el llibre del repartiment de l'any següent hi ha les quotes corresponents pel cadastre ganancial. (72)

9. La Universitat de rerafons: les aules de gramàtica i les exempcions dels acadèmics.

La Universitat no va despertar gaires entusiasmes entre la gent comuna de Cervera. Ja hem tingut ocasió de referir-nos anteriorment a alguns indicis d'aquesta indiferència. (73) L'establiment universitari esdevindria un altre nucli de poder a l'interior de la població -al costat del govern municipal, l'Església parroquial i l'autoritat governativa corregimental-, que de vegades toparia amb els altres.

L'al·liança del corregidor Portell amb l'oposició acadèmica tomista provocaria un d'aquests enfrontaments amb la seu universitària dominada pel corrent suarista i els jesuïtes. Era un conflicte independent de la lluita dels gremis contra el poder municipal i corregimental, que se li va superposar en un dels moments de màxima tensió. Això explicaria que la confederació gremial proposés en un determinat moment la substitució interina del corregidor per determinats catedràtics de la Universitat. (74)

Però si en el terreny social i econòmic la Universitat borbònica fou rebuda amb desinterès per la pleb ceriverina, i en el terreny polític els gremis cercaren en certs moments d'aprofi-

tar les topades del poder acadèmic amb el governatiu, cal no oblidar que la seva existència tindria sempre pels cerverins una vessant fiscal fonamental: el rei els havia enfranquit del cadastre, subrogant-lo en una paga de tres mil lliures anuals per bastir la nova seu universitària.

Dos aspectes de la lluita antifiscal dels gremis de Cervera palesen un cert qüestionament dels privilegis acadèmics, una certa animadversió plebea envers una universitat de nobles i patricis. El primer serà la oposició als intents d'escapolir l'impost els gaudints de fur acadèmic, un afer que implicava principis estamentals i polítics amb els més materials i tributaris.

En primer lloc, força acadèmics unien al seu estatut docent la condició d'eclesiàstics, la qual oferia una oportunitat per descarregar-se d'una part de la imposició real. Però era sobretot en el ram del cadastre personal on es produiria el conflicte principal. Els plebeus consideraven -ja no hem vist- que la imposició de les tres mil lliures era una contribució que els era demanada en tant que ciutadans de Cervera, després d'haver-los eximit del cadastre també en tant que ciutadans de Cervera.

Si pel cantó dels procediments de la recanació i el repartiment els gremis exigien el compliment estricte de les regles del cadastre reial, en canvi consideraven que el seu cas era tota una altra cosa en matèria d'exempcions personals o d'estament. El dret de veïnatge cerverí mai no havia respectat els privilegis fiscals de la noblesa i el clero. La paeria sempre els havia obligat a contribuir -i no sense protestes- a la fis

calitat numicipal directa i indirecta, i molt en particular ha via inclós llurs béns als llibres del manifest pel pagament de la quística. (75)

Els plebeus entenien la ciutadania cerverina -inagurada en el set-cents abans de la Nova Planta, i hereva de l'antiga condició vilatana- en els mateixos termes d'igualtat política i fiscal comunitària. Si era com a cerverins que calia pagar la seu universitària, havia de pagar tothom: és a dir, també els catedràtics i acadèmics.

Òbviament aquests no pensaven el mateix, i en el llibre del repartiment del cadastre de 1750 una nota inserida pel cancellari de la Universitat exigia que (76):

"...en el ramo Personal solo se incluiessen aquellos Ministros, y sirvientes laicos, que ultra del salario, y estipendios de la Universidad tuviesen officio liberal, o mecanico, trato, o grangería, y se les tasasse unicamente por la parte que les corresponde a la Industria o exercicio que disfrutasen fuera del Claustro, por si o por interpuesta persona... Que he advertido en este libro... haverse cargado a algunos de los oficiales Academicos..., no solo el tributo Personal por lo que corresponde a la Industria de sus Personas... sino tambien a las solas Personas, que es el mero personal, de que ha querido eximirles S.M."

L'altre contenciós relacionat amb la universitat enfrontava els gremis directament amb l'Ajuntament, malgrat expressar la displicència envers una institució sentida com a càrrega aliena al poble comú de Cervera. Era l'assumpte de les aules de

gramàtica, on s'impartien estudis de batxiller.

La cèdula reial del 28 de desembre de 1731 que commutava el cadastre per les tres mil lliures per als vint-i-cinc anys següents establí també que la ciutat havia de contribuir al manteniment d'aquelles aules de gramàtica amb unes altres quatre-centes lliures més. Les aules depenien acadèmicament de la Universitat Literària, i havien substituït -com a les altres poblacions catalanes que esdevingueren seu universitària abans de la guerra de Successió- l'antiga Escola de Gramàtica municipal que el Comú de la vila havia mantingut des del segle XIV. (77) Però el finançament havia de seguir essent municipal.

La despesa era coberta tradicionalment amb els ingressos del Comú, anomenats de "propis i arbitris", però després de la Nova Planta -que eliminà la supervisió d'aquells comptes per consells insaculats-, i amb la imposició del cadastre peculiar de Cervera que subvenia la universitat, l'Ajuntament va intentar descarregar-se'n el cost sumant-lo a l'import anual de l'impost reial.

El primer cop que la qüestió va aparèixer públicament fou el setembre de 1743, quan, davant la resistència dels veïns a pagar el cadastre fins que no hi hagués nova recanació, el corregidor va instar als gremis a pagar les tres mil lliures i, a més, unes altres tres-centes per a les aules de gramàtica. Amb això es palesava obertament que fins aleshores els regidors havien utilitzat aquest recurs per evitar detreure la subvenció a les aules de gramàtica de la caixa dels cabals municipals.

Però els agremiats consideraren un frau aquesta externalit

zació de la despesa, i no admetrien que l'excés en l'import del cadastre manat pel rei que els era cobrat correspongués a la partida esmentada. Els confreres de Sant Roc acordaren en el seu Consell (78):

"...que en quant a les... lliures se demana per les aules de gramática, en atenció de no haverse contribuït jamay per los particulars a la paga de ellas, y fins ara haverse satisfetas segons se te inteligencia de emoluments de la Ciutat, no apar ser necessari pendrer sobre això resolucio alguna."

A partir d'aquests moments els memorials plebeus inclogueren aquest greuge en la seva llarga llista. El 1745 Sartine va manar que el primer repartiment amb el nou apeo no inclogués les tres-centes lliures de les aules de gramàtica, "hasta que V. Magd. declarase si han de satisfacerse por los Vecinos, o de los propios de la Ciudad..." (79)

Però tampoc aquesta ordre de Sartine seria obeïda. L'Ajuntament va recórrer davant el Consell de Castella i el plet encara era pendent el 1747, quan l'afer de la revisió dels comptes municipals havia esdevingut la qüestió central. Els regidors apoderaren don Marià de Moixó com agent seu a la Cort de Madrid, i els gremis alçaren d'immediat la seva protesta acusant l'Ajuntament de costejar-lo amb l'import abusiu del cadastre per sobre de les tres mil lliures fixades pel rei (80):

"Que cuando con libros las havian cobrado havian excedido avezes en quatrocientas y en quinientas libras,... destinadas para las Aulas de Gramatica, que devian pagarse de las rentas y propios del Comun".

En altres paraules, les quatre-centes lliures de les aules de gramàtica no solament sortien del cadastre i no dels emoluments del Comú, sinó que encara es desviaven per pledejar l'Ajuntament contra els veïns. El memorial citat considerava el recurs a l'ordre donada per Sartine una maniobra de distracció dels regidors per diferir la revisió de comptes que tant havien hagut de guarar els gremis:

"Que como esta instancia (diputar un procurador a la Cort com a representant de l'Ajuntament, E.T.) la hicieron los regidores ante dichos Senores del Consejo al tiempo que se les mandò traer dichas quantas y les fuè despreciada y denegada, para conseguir la con simulacion havian pretextado los citados recursos sobre el Catastro y Aulas de Gramatica..."

Desconec quan es va cloure definitivament aquest litigi, però el 1789 Andreu de Massot, cronista i regidor de Cervera, va anotar clarament a la seva contesta a l'enquesta de don Francisco de Zamora que "a los Maestros de primeras letras y Gramática les paga su salario la Ciudad de los fondos de Propios y Arbitrios".

10. "Un jou que oprimeix el veïnat". Les protestes contra la fiscalitat directa en el darrer terç del segle XVIII.

És un tòpic molt concorregut l'asseveració segons la qual el pes fiscal del cadastre havia d'alleugerir-se considerablement per als contribuents catalans en romandre fossilitzat al llarg d'un segle de fort creixement econòmic. Joan Mercader i

Pierre Vilar així ho han considerat, i el seu argument és inqüestionable formulat en aquests termes. (81) ¿Caldrà considerar aleshores les protestes que encara provocava el cadastre en el darrer terç del set-cents un fenomen purament excèntric i marginal?

En efecte, les protestes van seguir existint, si més no a les planes interiors i occidentals. Josep Mª Torras i Ribé ha assenyalat l'existència, enmig de la profussió de memorials de reforma d'aquells anys, d'una proposta adreçada al marquès d'Esquilache per uns "comissionats" del camp de Tarragona, el Penedès, l'Urgell i la Segarra que demanava, entre altres coses, la supressió del cadastre. (82)

En el cas de Cervera -ja ho hem vist- també va mantenir-se la lluita contra la fiscalitat directa malgrat dirigir-se sobre tot en aquest moment contra el dret de quístia, que el memorial de 1768 titllava de "yugo que tiene oprimido al vecindario." (83)

Però les protestes que esdevenen més significatives, per la manera d'aparèixer i formular-se, són les de diverses contes a l'enquesta de Francisco de Zamora el 1789-90. Sense tenir relació directa amb la pregunta, els signants de les respostes treuen el tema en varies ocasions. Per exemple, quan l'oïdor de l'Audiència els demana si el contingent de bestiar havia crescut en proporció a l'augment del nombre de veïns i l'extensió del conreu, els de Florejacs respongueren (84):

"no avido mas ganado en lo antiguo que aya oy y para aumentarlo fuera bueno que su real magestad condonare el Real Cadastro, o al menos el personal."

Heus aquí una postulació explícitament contrària al tòpic pel qual el cadastre no va obstruir l'avenç agrícola en el Principat. La mateixa relació negativa entre fiscalitat i cria insuficient de bestiar s'establia a la contesta de Renant, i la seva lògica s'aclareix quan considerem altres respostes alternatives referents al mateix assumpte. En força casos, com a Guissona, s'assenyala la insuficiència de pastures i boscos com a causants de l'escassetat del bestiar mantingut i la migradesa de l'adob d'origen animal disponible. Això, al seu torn, explica el sentit d'altres respostes aparentment contradictòries, com la del lloc segarrenc d'Hostafrancs:

"No ha habido en el termino mas ganado que ahora, no hay medio para aumentarlo con beneficio de la agricultura, antes seria en perjuhizio."

En efecte, era justament a les terres no irrigades de la Catalunya occidental on les rompudes del segle XVIII havien generat un major desequilibri entre el cultiu i la ramaderia. (85) A Puigverd d'Agramunt, per exemple, -on declaraven "decadent" l'estat de l'agricultura a causa d'un mal cultiu "indigent"- relacionaven directament la impossibilitat d'incrementar la ramaderia sense perjudicar el cultiu, amb la incapacitat per estendre el regadiu. Hom entenia, doncs, que l'única possibilitat d'escapar a l'inexorable cercle viciós malthusià era l'aigua. Per això els més desesperançats, com els de Veciana, digueren que "sólo la benignidad del cielo" podia millorar l'agricultura.

Altres, en canvi, aprofitaren l'avinentesa per clamar -com els d'Anglesola- pel canal de l'Urgell que estava en projecte des de feia varis segles: l'aigua havia de permetre "la forma-

ción de Prados, naturales y artificiales, que sufragarán el alimento de mucnos animales...; y con el abono resultante... se beneficiaran las tierras".

I és aquí on el puzzle que componen les diferents menes de resposta al qüestionari de Zamora ens retorna al tema del cadastre: obres ambiciosos com el canal d'Urgell exigien una mobilització de recursos massa quantiosos per a poder-los reunir a les planes interiors. Els capitals, rars en aquestes zones, preferien orientar-se cap a esmerços més segurs i amb beneficis més immediats. Les sortides comercials eren llunyanes. Els pobres, prou nombrosos, no tenien res a oferir. Pierre Vilar mateix ho ha assenyalat: "és, a les regions desneretades, i sobretot en període pròsper, una de les lleis del capitalisme davant els grans treballs d'interès públic". (86)

El propi Vilar assenyala la paradoxa de veure els "liberals" del segle, com Arthur Young, reclamar la intervenció de la monarquia i admetre, doncs, la incapacitat de la iniciativa privada. Però, de fet, la inacció de la corona volia dir que també hi intervenia, encara que fos negativament. La rèplica d'Agramunt diria a Francisco de Zamora, no sense un pel d'ironia: "el agua en esta villa, à menos de llover mucno, no es abundante, y sin embargo se paga el catastro por ella..."

En altres paraules, la fiscalitat reial directa -el cadastre, salari del corregidor, esquadres de Valls, vereders i nomenaments de regidors, batlles i síndics (87)- comportava, juntament amb la senyorial i la municipal, un drenatge de recursos escassos que s'harien hagut de menester per emprendre millores decisives. A més, la desigualtat manifesta en el seu reparti-

ment desincentivava la inversió dels capitals que restaren disponibles, desviant-los cap a col·locacions especulatives o rendistes: l'arrendament de delmes i parts de fruits, l'àgio amb els preus agrícoles, la pràctica del prestamisme amb censals, deutoris i vendes a carta de gràcia. Sortides, totes elles, menys arriscades, més profitoses a curt termini i -pel que fa a l'aspecte considerat- poc o gens gravades fiscalment. (88)

Per un altre cantó, el pes de la triple fiscalitat reial, municipal i senyorial situava la pagesia pobre i els petits mestrals en la situació que Witold Kula ha caracteritzat de comercialització forçada. (89) Ho diuen explícitament moltes contestes al qüestionari de Zamora, i algunes, com la del Canós, situen en primer pla el cadastre:

"no hay genero de conserbacion de los granos ni frutos porque se ha (de) vender para pagar el Real Catastro y demas obligaciones".

Aleshores podem entendre millor per on es tancava el cercle: la venda forçada en els mesos estivals de preus estacionals baixos -ja hem pogut establir en el cas de Cervera la relació directa entre cadastre i verema- oferia un excel·lent panorama als especuladors, mentre obligava els petits productors a endinsar-se en la teranyina dels deutes. Si el desigual repartiment de la fiscalitat directa desincentivava en els benestants la inversió en millores productives, també generava entre els pobres l'humus necessari per a la proliferació de les pràctiques agiotistes, usuràries i rendistes.

Tots aquests testimonis, ¿han de fer-nos qüestionar el tò

pic de la mitigació progressiva del cadastre per obra del creixement del segle XVIII? No és l'argument genèric allò que falla. Quan va haver-hi efectivament millores agrícoles notables el pes del cadastre navia d'ablanir-se substancialment. Sobre això no pot haver-hi massa dubtes. La fallàcia s'amaga en un altre lloc, i és l'habitual en qualsevol còmput que divideix una magnitud social per capita: passar per alt la desigualtat en la divisió real. (90)

Pensada fins al final, la qüestió entorn al cadastre borbònic ens porta a considerar un altre problema, que ha estat menystingut per massa temps en la historiografia del segle XVIII català: les inequitats socials i interterritorials de l'avenç econòmic d'aquell segle. Donar per segura la lenificació tributària per capita en termes reals implica postular que totes les classes socials i totes les poblacions i comarques catalanes van beneficiar-se de la nova fase de creixement. Una hipòtesi que sembla, d'antuvi, força inversemblant.

L'optimisme generalitzat amb què s'ha contemplat el creixement set-centista català (91), preterint l'anàlisi dels seus límits territorials i els seus costos socials, pot considerar-se, de fet, l'altra vessant del beneplàcit davant la reconciliació política entre Catalunya i els borbons en el qual acaben coincidint -després dels exorcismes d'un procés psicològic i intel·lectual al que ja m'he referit (92)- l'historiografia catalanista conservadora i l'espanyolista.

Hi ha, doncs, una doble tasca pendent: fitar el territori real d'aquella expansió econòmica, amb la seva hibridació d'elements feudals tardans i protocapitalistes (93), i circumscriure

als seus autèntics horitzons la satisfacció política que va acom
boiar-la. Les dues seccions precedents d'aquest treball han in
tentat col.laborar, des de la història local, en el segon aspec
te. Les dues que segueixen es referiran sobretot al primer.

APÈNDIX DE LA SECCIÓ II

SECCIÓ II

APÈNDIX NÚM. I

LLISTAT I CONDICIÓ SÒCIO-ECONÒMICA
DELS DIVERSOS DIPUTATS ESCOLLITS
PELS GREMIS DE CERVERA EN AFERS DI
RECTAMENT RELACIONATS AMB LA LLUITA
COMUNA CONTRA ELS REGIDORS I EL COR
REGIDOR DE LA CIUTAT (1742-1750).

		terra posseïda, edat enjornals	riquesa total acadastrada, en lliures
Macià Armengol, fadri	20	--	--
Dionís Bellaserra, sastre	26	--	-80
Josep Boldú, comerciant	--	49,1	2.551,2
Francesc Brach, sabater	--	9,9	1.089,3
Josep Calafell, jornaler	40	3,0	212,5
Antoni Carles, sastre	56	1,8	300,0
Jaume Casamó, perruquer	--	11,5	945,0
Bernat Clos, sabater	--	7,7	847,8
Francesc Cosí, pagès	--	39,3	4.142,8
Bonaventura Domènec, pagès	--	13,7	350,0
Magí Fabregat, ferrer	--	2,4	397,5
Joan Fabregues, espardenyer	26	5,3	710,0
Pere Fages, manescal	--	2,5	230,6
Llorenç Ferran, revenedor	--	4,9	537,5
Francesc Florensa, espardenyer	--	8,5	497,5
doctor Joan Garriga, metge (fadri)	--	--	-200,0
Josep Garriga, pagès	--	17,5	1.359,7
Marc Gaudier, mestre de cases	--	5,3	76,3
Fèlix Godas, sastre	--	--	280,0
Francesc Gual, espardenyer	--	11,2	954,0
Josep Llobregat, espardenyer	--	4,5	-31,2
Francesc Meler, teixidor	62	--	240,0
Josep Meler, teixidor	--	2,6	316,3
Josep Mestre, fuster	--	14,4	730,0
Geroni Montiu, pagès	--	12,4	1.193,8
Magí Oromí, espardenyer	--	9,4	543,1
Bernat Ortigues, teixidor	--	13,6	740,0
Josep Ortigues, teixidor	--	--	80,0
Magí Ortigues, teixidor	--	6,2	208,8
Magí Ortigues, teixidor	29	--	--
Francesc Ortinyac, sastre	--	--	-140
Francesc Pijoan, ferrer	70	24,3	1.203,1

(segueix)

	<u>edat</u>	<u>terra posseïda, en jornals</u>	<u>riquesa total acadastrada, en lliures</u>
Josep Pinyes, sabater	--	--	-160
Josep Planes, fadrí	25	--	--
Josep Queraltó, jornaler	38	--	-200
Rafael Quintana, fadrí	24	--	--
Josep Reguer, fuster	--	11,3	940,0
Joan Riumalló, corder	--	10,2	564,4
Francesc Roca, sastre	--	1,4	605,6
Pere Joan Roca, pagès	--	13,6	1.421,3
Ramon Rossines, teixidor	70	14,0	651,2
Ramon Segarra, teixidor	43	2,3	202,5
Ramon Serra, pagès	--	33,9	4.541,5
Josep Tarrats, pagès	--	3,0	255,0
Rafael Torner, pagès	--	4,3	413,8
Pere Trilla, fadrí	26	--	--
Francesc Vidal, vidrier	--	5,9	889,4
	--	380,9	30.410,3
mitjana	39,6	8,1	647,0

SECCIÓ II

APÈNDIX NÚM. 1 I

NOMBRE DE CONTRIBUENTS I PROPIETA

RIS DE TERRA A CERVERA

(1732-1820).

CERVERA: CONTRIBUENTS I PROPIETARIS DE TERRA (1732-1820)

<u>any</u>	<u>contribuents al pagament de la quistia</u>	<u>idem. al pagament del cadastre</u>	<u>idem. en concepte de "terres"</u>
1732	914		
1733	945		
1734	931		
1735	904		
1736	928		
1737	934		
1738	947		
1739	927		
1740	947		
1741	929		
1742	936		
1743		902	
1744		933	
1745		987	731
1746		994	
1747		1012	
1748		1013	
1749		1006	
1750		1004	739
1751		1026	
1752		1053	
1753		--	
1754		1039	
1755		1071	753
1756		1078	
1757		1091	
1758		1118	
1759		1105	
1760		1117	761
1761		1123	
1762		1108	
1763		1116	
1764		1108	
1765		1135	768

<u>any</u>	<u>contribuents al pagament de la quistia</u>	<u>idem. al pagament del cadastre</u>	<u>idem. en concepte de "terres"</u>
1766		1123	
1767		1126	
1768		1125	
1769		1109	
1770		1120	769
1771		1115	
1772		1161	
1773		1141	
1774		1158	
1775		1157	757
1776		1132	
1777		1152	
1778		1172	
1779		1168	
1780			
1781		1183	732
1782		1186	
1783		1208	
1784		1181	
1785		1205	717
1786		1228	
1787		1205	
1788		1224	
1789		1222	
1790		1254	727
1791		1257	
1792		1279	
1793		1287	
1794		1320	
1795		1328	814
1796		1326	
1797		1310	
1798		1317	
1799		1334	
1800		1340	810

<u>any</u>	<u>contribuents al paga ment de la guistia</u>	<u>idem. al pagament del cadastre</u>	<u>idem. en concep te de "terres"</u>
1801		1371	
1802		1338	
1803		1328	
1804		1308	
1805		1301	836
1806		1304	
1807		1302	
1898		1254	
1809		1068	
1810		1053	815
1811		--	
1812		1265	
1816		1287	811
1818		1265	
1819		1264	
1820		1062	809

PAGESOS, MENESTRALS I RENDISTES

Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana

(1702-1861)

Volum II

Enric Tello Aragay

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Emili Giralt i Raventós

Departament d'Història Contemporània

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Març de 1987

ÍNDEX DE LA SECCIÓ III

VOLUM II

PROPIETAT AGRÀRIA I PERCEPCIÓ DE RENDES

(EL PAPER DELS BENESTANTS EN L'ESTANCAMENT DE LES FORMES DE PRODUIR)

Cap. 8. 'AL REI EL CADASTRE I AL SENYOR EL DELME':

EL RÈGIM SENYORIAL I LA QUASI-PROPIETAT EMFITÈUTICA..... 465

1. La Segarra, una terra de barons (466)/ 2. La centralitat del delme en la renda tardofeudal (474)/ 3. Respostes feudals a l'erosió dels censos: quísties i monopolis (487)/ 4. La quasi-proprietat emfitèutica i els contractes de conreu (494)/ 5. Uns censos i lluïmes desplomats (501)/ 6. Més enllà del feudalisme: no ves formes usuràries de renda (504).

Cap. 9. EL REPARTIMENT DE LA RIQUESA A LA CERVERA

SET-CENTISTA..... 515

1. Propietat de la terra i classes agràries: l'ús del cadastre com a font històrica (516)/ 2. No és el mateix ocupar que valer (518)/ 3. Qui tenia la terra (521)/ 4. Quina terra tenia (528)/ 5. El paper de l'endeutament en la distribució social de les terres (538)/ 6. Nivells d'endeutament i especialització rendista (542)/ 7. Els factors de la desigualtat social agrària (555)/ 8. Els primers cinquanta hisendats (564)/ 9. La no correspondència entre propietat i ingrés (568)/ 10. Cervera, ¿una ciutat rendista? (569).

Cap. 10. INVENTARIS, CURADORIES, MEMÒRIES MERCAN-

TILS: ELS INGRESSOS DE LES CLASSES RENDISTES..... 577

1. Quatre etapes d'un mateix ascens (580)/ 2. La bona fortuna de l'hereu Solsona. La unió amb els Alió, Janer i Teixidor (584)/ 3. Inventariar per la quarta trebel·liànica (590)/ 4. Invisibilitat dels grans propietaris a escala local (593)/ 5. Propietat i renda (595)/ 6. Entre el 'don' i el 'de': els Nuix de Cervera (603)/ 7. Pensions censals d'orfandat (607)/ 8. Rics, però no grans propietaris (610)/ 9. Renda de la terra, renda del diner (614)/ 10. De la terra al diner: el pagès negociant Bargués (623)/ 11. Memòries d'un cap de casa (626)/ 12. Les moltes cares de la usura (630)/ 13. Creditor de senyors, exactor de pagedsos (640)/ 14. Pagar terres amb diners i diners amb terres (648)/ 15. La sort de tenir parents preveres (600).

Cap. 11. L'ESGLÉSIA, EL CRÈDIT I LA USURA A CERVE-

RA EN EL SEGLE XVIII..... 668

1. L'Església parroquial de Cervera i la seva comunitat (669)/ 2. Qui eren els beneficiats (674)/ 3. Els béns de l'Església parroquial (685)/ 4. L'Església parroquial com a censalista (700)/ 5. L'abast de la teranyina (706)/ 6. Qui eren els endeutats amb l'Església (709)/ 7. Orígens de les pensions cobrades (715)/ 8. L'Església parroquial i la seva ciutat (736)/ 9. Els ordes religiosos (751)/ 10. Reconside-

ració final: el paper sòcio econòmic de l'Església
en la xarxa censalista (760).

APENDIX DE LA SECCIÓ III..... 767

SECCIÓ III

PROPIETAT AGRÀRIA I

PERCEPCIÓ DE RENDES.

"AL REI EL CADASTRE I AL SENYOR EL DELME": EL RÈGIM SENYORIAL
I LA QUASI-PROPIETAT EMFITÈUTICA.

1. La Segarra, una terra de barons.
2. La centralitat del delme en la renda tardofeudal.
3. Respostes feudals a l'erosió dels censos: quísties i monopolis.
4. La quasi-propietat emfitèutica i els contractes de conreu.
5. Uns censos i lluïsmes desplomats.
6. Més enllà del feudalisme: noves formes usuràries de renda.

1. La Segarra, una terra de barons.

M'he estat referint fins ara a la consciència comunitària reialista arrelada en un illot cerverí de jurisdicció reial encerclada arreu per terra de barons. Els anys 1788-91 l'oïdor de la Reial Audiència don Francisco de Zamora va proposar-se la realització d'una ambiciosa enquesta als pobles del Principat, i obtindria en el regidor de Cervera don Andreu de Massot un estimable i interessat col.laborador. (1) Mercès als esforços de tots dos personatges, disposem d'una quantitat considerable de respostes de viles, pobles i llogarrets de la Segarra i les zones properes de l'Urgell. (2) Aquestes enquestes ens permeten, entre moltes altres coses, traspassar els murs de Cervera i endinsar-nos en la comarca en busca de les traces principals del règim senyorial que hi imperava a les darreries del segle XVIII.

El contrast és evident de seguida. Una de les preguntes del qüestionari feia esment dels privilegis, i a Rubió d'Agramunt respongueren: "no ay nengún tenga privilegio, el Señor del Lugar concideramos tiene muchos". No és que, de cop, les jurisdiccions reials i les identitats comunitàries desapareixin totalment. També sota senyors laics o eclesiàstics les universitats podien haver conquerit franqueses i privilegis. (3) En ocasions, fins i tot podien haver establert amb ells certs lligams d'emparança paternalista conjuminats i alternats amb la resistència i l'enfrontament, que recorden els de Cervera amb el rei. (4) A més, la pràctica de consells generals assemblearis va perdurar als pobles petits fins a dates molt més tardanes, com a testimoni d'una oligarquització interna molt menor o in-existent. (5)

Però certes comunitats rurals o vilatanes encara conservaven a finals del segle XVIII la memòria del seu traspàs a la subjecció senyorial o bé, tot el contrari, del seu alliberament adquirit mercès, entre altres coses, a l'aliança amb Cervera. El rei Pere el cerimoniós, apressat per les guerres amb Castella i a la mediterrània, havia venut o empenyorat la jurisdicció de diverses poblacions del seu domini a la zona. Vallfogona de Riucorb seria entregada a l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem el 1357 (6) i Veciana correria la mateixa sort, essent integrada a la baronia de Segur:

"...salio de la corona por venda que hizo dos Pedro Rey de Aragon a Arnau Ballester, sexto Kalendas septembris anno 1347, para subvenir a sus urgencias".

Riber i Sedó sofririen idèntica adversitat, malgrat que l'enquesta de Zamora ens ho expliqui en els paràmetres d'un realisme tradicional:

"...queriendo S.M. remunerar à este Pueblo los servicios que en siglos pasados hizieron à sus Monarcas especialmente al Señor Rey Don Pedro de Aragón, y à su hijo primogenito Don Juan en el año de 1379 en que les ofrecieron contribuir graciosamente, y les contribuyeron en 3.500 florines de oro con la expresa condicion y pacto de que fuesen reintegrados á la Real corona y libres de la Jurisdiccion y Dominio de Juan de Montegovino, Vice-Governador que entonces era del cap de Callar de la Insula de cerdeña, à quien estaban sugetos mediante la venta con pacto de retro que en 2 de febrero 1379 hizieron à su favor el Rey Don Pedro, e Infante, de este lugar y el de Riber, en cuya

virtud revocaron dicha venta, e unieron perpetuamente à la corona, y ciudad de Cervera este lugar, y el de Riber..."

Fou doncs el monarca qui, de fet, s'havia servit dels habitants de Riber i Sedó, i de llurs béns i deutes, per remunerar la seva campanya a Sardenya. Però a finals del segle XVIII allò que interessava subratllar era el bon succés que havia tingut, al capdavant, l'estratègia realista. El 1767 l'expulsió dels jesuïtes els permetria, a més, redimir la càrrega del delme. Els paral·lelismes d'aquests dos poblets de la ribera de Sió amb Cervera són evidents, i no casuals. Amb la reintegració al senyoriu reial adquiriren també el veïnatge cerverí:

"...por manera que desde entonces fueron reputados como calles, y miembros propios e insepables de Cervera..., gosando en su virtud de las inmunidades, libertades, ex-empciones, honores y privilegios que tenia, y de que gosaría Cervera en lo venidero".

Agramunt, una mica més avall del Sió, va experimentar el mateix procés: "de sus principios ja era Villa Real, despues fue del Duque de Cardona por cierta cantidad aquel le prestó, y despues la dicha villa con su propia sangre se redimio, y se volvio a la Real corona..." El doctor don Francesc Benet, signant de la resposta, precisaria al final del seu manuscrit que fou Ferran II qui va empenyorar la vila al senyor de Concabella don Rodrigo de Bobadilla per trenta mil sous barcelonins, que van haver de pagar els habitants per desempenyorar-la. El seu text reproduïria a Agramunt una imatge semblant a la que altres fonts ens han suggerit a Cervera - "los demas Pueblos de este Partido son de señores particulares, unos eglesiasticos y

otros de Seglares"-, i acabaria recordant que "oy en dia la villa y sus moradores se hallan baxo los asilos y estandartes de la Real corona de su Magestad (que Dios guarde)". (7) En canvi, els veïns de Concabella seguien el 1790 sota senyoriu feudal -dels comtes d'Erill, aleshores- i escrivieren a l'enquesta de Zamora, referint-se als privilegis:

"...no tiene carta de poblacion ni privilegio particular ni gosa de otros fueros y costumbres que las demas poblaciones..."

¿No havia de representar això una forta divisòria per a dues trajectòries històriques diferents? La majoria d'enquestes ens presenten, en efecte, una Segarra repartida entre diversos dominis baronials laics i eclesiàstics.

Entre els grans llinatges hi havia l'anomenada vegueria de la Segarra del ducat de Cardona -Torà, Ivorra, Tarroja, Vicfred, Montfalcó Murallat, Ardèvol-, i el senyoriu sobre la vila de Guimerà dels ducs d'Híjar. Els Boixadors, comtes de Savallà i Perelada, marquesos d'Anglesola i vescomtes de Rocabertí tenien el domini del citat poble de Savallà i la vila d'Anglesola. Els comtes d'Erill senyorejaven la baronia de Rubinat, Sant Antolí, Pallerols i Timor, mentre don Ramon d'Erill i Ribas era senyor de Concabella. Els Queralt, comtes de Santa Coloma, deteniien la jurisdicció d'aquesta vila i altres indrets de la seva rodalia.

També hi havia un seguit de marquesats: el de Dosaigües, en mans de dona Maria Helena de Lanuza quan va fer-se l'enquesta de Zamora, senyora de Mafet, Castellnou i Montfalcó d'Agramunt; el de Gironella, aleshores dels Agulló-Pinós descendents

dels Sentmenat, que tenien com a barons els llocs de Florejacs, Lloberola i Bellveí; els Pignatelli de Nàpols, marquesos d'Argençola i senyors de les Pallargues i la quadra de Colonor; don Gaetà Maria Santcliment de Pignatelli, marquès de Rubí i senyor de Talavera i Pavia; Felip de Riquer, marquès de Benavent i senyor de Malacara; Francesc de Copons i Despujol, detentor del marquesat de la Manresana, que passaria després als Pinós marquesos de Santa Maria de Barberà; aquest darrer era llavors de don Josep Esteve Galceran de Pinós i Sureda, senyor jurisdiccional de Santa Fe de Segarra, Sant Guim de la Plana i Puigverd d'Agramunt; els marquesos de Tamarit, senyors de la vila de Bisosca després de la guerra de Successió; els Marimon, marquesos de Cerdanyola i senyors de Vilagrassa; dona Josefa de Copons i Aguilar, senyora de Veciana, en possessió de la baronia de Segur, que després passaria als Vilallonga, senyors d'Estaràs, i la Torre de Saportella; o bé dona Elvira de Queraltó i de Muntaner, marquesa de Gàver.

No mancaven altres petits senyors de nissagues menys ràn-cies, com el Francesc Nuix que detenia el senyoriu del Canós, i vivia el 1790 a Barcelona; com el burgès honrat de Perpinyà don Antoni Albareda, senyor de Castellblanc; o com dona Francesca de Solà i Brunet, filla d'una casa originària de Donzell d'Agramunt que a mitjan segle XVII va adquirir-ne el senyoriu, i el de Rocabertí, a un ciutadà de Lleida, havent-lo de disputar en el segle XVIII amb els marquesos de Dosaigües.

El domini eclesiàstic estava representat, a la part septentrional, pels bisbats de la Seu d'Urgell -senyor de Guissona, Sanaüja, Ossó de Sió, Coscó i Hostafrancs- i de Solsona -la cú-

ria del qual tenia el senyoriu de Malgrat, la Prenyanosa, el Far, i la Figuerosa-. A la part meridional i occidental planaven els dominis dels monestirs de Poblet -Verdú, Granyanella- i Santes Creus -Forès, Conesa, Montoliu, Vilagrasseta, Gramuntell-. També hi eren presents alguns altres monestirs més llunyans, com el barceloní de Sant Felip Neri, senyor de Renant, o les monges de la Mare de Déu del Patrocini, a Tamarit de Llitera, senyores de Riudovelles. Per fi, l'orde militar dels hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, o de Malta, senyorejaven una considerable quantitat de pobles sobretot a la zona dels Comalats: Albió, Ametlla de Segarra, Cabestany, Granyena, Guardiolada, Montornès, Passanant, Vallfogona de Riucorb.

En conjunt, només a tres de les cent dues localitats de la Segarra administrativa oficial -Riber, Sedó i Cervera- hi havia una jurisdicció reial plena. A quatre pobles més era compartida entre el rei i un senyor laic, segons una font considerablement tardana: la Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña, de l'intendent Vicente de Frígola, impresa el 1824. Tota la resta era de domini baronial laic o eclesiàstic: més del 90% dels termes municipals, dos terços aproximadament dels habitants de la comarca en el cens de Floridablanca, i prop de les tres quartes parts en el de 1718.

Segons el quadre adjunt, un seixanta per cent dels indrets eren de jurisdicció senyorial laica, però tret de Torà, Massoteres, Ivorra, Tarroja i Biosca, la majoria eren pobles i llogarrets molt petits: representaven un quaranta per cent dels habitants de la Segarra el 1718, i només un terç el 1787. En canvi, el tres per cent de localitats reials suposaven més d'un

REPARTIMENT DE LES JURISDICCIONS I CREIXEMENT DEMOGRÀFIC A LA SEGARRA (1718-1787)

	<u>habitants</u>			<u>index</u>	
	<u>poblacions</u>	<u>%</u>	<u>1718</u>	<u>%</u>	<u>d'increment</u> <u>(1718-1787)</u>
jurisdicció reial plena	3	2,9	2.240	26,1	4.745 33,6 211,8
" mixta reial i senyorial laica	4	3,9	164	1,9	197 1,4 120,1
" senyorial laica	61	59,8	3.499	40,7	4.710 33,3 134,6
" senyorial eclesiàstica	26	25,5	2.054	23,9	3.273 23,1 159,3
" d'ordes militars	6	5,9	473	5,5	1.015 7,2 214,6
" mixta senyorial laica i eclesiàstica	2	2,0	159	1,9	204 1,4 128,3

TOTAL 102 100,0 8.589 100,0 14.144 100,0 164,7

quart a la primera d'aquelles dates, i més d'un terç a la segona, perquè incloïa Cervera. Un altre quart eren termes municipals de jurisdicció eclesiàstica que recollien un percentatge només lleugerament inferior dels habitants de la comarca, entre els quals els de Sanaüja, Guissona, Granyanella, Hostafrancs, Montoliu, Portell i altres llocs amb un poblament més dens que la mitjana. Els ordes militars aplegaven un sis per cent de localitats que suposaven un percentatge una mica inferior després de la guerra de Successió, i una mica superior a finals del set-cents.

Si aquest mapa jurisdiccional aproximat no va sofrir alteracions significatives entre unes i altres dates, les zones sota senyoriu laic, eclesiàstic o compartit experimentaren un índex de creixement molt feble, i inferior a la mitjana comarcal, particularment als dominis baronials de la petita i mitjana noblesa. En canvi, a l'àrea jurisdiccional de l'ordre de Malta i a l'illot cerverí reialenc la població cresqué força per sobre del terme mitjà de la Segarra oficial. (8)